

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

# LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

2003 metai

1



LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK  
OF LITHUANIAN  
HISTORY

2003

1

VILNIUS 2004

---

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH  
FÜR LITAUISCHE  
GESCHICHTE

2003

1

VILNIUS 2004

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

*Vytauto Didžiojo universitetas*

Alfonsas EIDINTAS

*Vilniaus universitetas*

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

*Lietuvos istorijos institutas*

Česlovas LAURINAVIČIUS

*Lietuvos istorijos institutas*

Ingė LUKŠAITĖ

*Lietuvos istorijos institutas*

Bronius MAKASKAS

*Lenkijos MA istorijos institutas*

Jolita MULEVIČIŪTĖ

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas*

Edmundas RIMŠA

*Lietuvos istorijos institutas*

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

*Lietuvos istorijos institutas*

Vladas SIRUTAVIČIUS

*Lietuvos istorijos institutas*

Saulius SUŽIEDĖLIS

*Milervilio universitetas*

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

DARIUS A N T A N A V I Č I U S

### 1380 IR 1412 M. VYTAUTO FALSIFIKATŲ BRESTO DVASININKAMS GENEZĖ

Falsifikatų paplitimas ir funkcionavimas LDK rašto kultūroje XV–XVI a. yra mažai tyrinėta mūsų šaltiniotyros sritis. Vakarų Europoje leidžiami ištisi leidiniai, skirti falsifikatų problematikai<sup>1</sup>, o Lietuvoje visapusiškas jų tyrinėjimas dar labai netoli pažengęs. Susidariusią padėtį sąlygojo objektyvios aplinkybės, nes Lietuvoje, galima sakyti, iki Antrojo pasaulinio karo nebuvo profesionalių XIII–XVIII a. mūsų istorijos šaltinių publikuotojų, kurie paprastai pirmieji susiduria su dokumentų autentiškumo problema ir yra geriausiai pasirengę spręsti išskylančias problemas. O falsifikatų problematika yra labai plati ir įdomi. Falsifikatas panėšėja į ligotą žmogų. Kaip gydytojui ligonis yra įdomus savo patologija, taip falsifikatas nėra bevertis popierius, jo anomalijos kartais gali būti įdomesnės ir vertingesnės už kelių mažareikšmių autentiškų aktų žinias. Šis straipsnis skirtas bent kiek prisidėti prie falsifikatų tyrinėjimo Lietuvoje paspartinimo.

Tiesioginis akstinas imtis dviejų Vytauto falsifikatų problematikos buvo žurnalo „Naujasis Židinys–Aidai“ 2002 m. Nr. 9–10 ir 11–12 kilusi diskusija tarp šių eilučių autoriaus ir Raimondos Ragauskienės dėl pastarosios straipsnio „Tegyvuoja Teodoras Narbutas ir tepralaimi Ignas Jonynas? Vienos Lietuvos Metrikos žinutės apie Vytauto Didžiojo šeimyną interpretacija“, paskelbto minėto žurnalo 2002 m. Nr. 7–8 Turint galvoje, kad „Naujasis Židinys–Aidai“ nėra specializuotas istorikų žurnalas, taip pat tai, kad žurnalo redakcija dėl objektyvių aplinkybių šiai diskusijai negalėjo skirti tiek vietos, kiek tikėjosi patys oponentai, trumpai išdėstysiu polemikos turinį.

<sup>1</sup> *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica München, 16.–19. September 1986*, t. 1–6, *Monumenta Germaniae Historica. Schriften*, t. 33, Hannover, 1988–1990. Šiame leidinyje aktų falsifikatams skirtas visas 3 ir 4 tomas.

Minėtame straipsnyje R. Ragauskienė, neigdama dalyko literatūroje įsitvirtinusių Igno Jonyno ir Jerzy Ochmańskiego teiginius, išskėlė mintį, kad 1412 m. Vytauto donacija Bresto parapinei bažnyčiai<sup>2</sup> yra autentiška, todėl joje minima Vytauto žmona Oprasja esanti reali moteris, tapatintina veikiausiai su Vytauto antrąja žmona Ona. Tai turėjo pagrįsti platesnę hipotezę, esą Vytautas turėjo ne dvi, o tris žmonas. Atsiliepdami į šį straipsnį, paskelbėme pirmąją repliką, kurioje nurodėme kelis ypatumus, bylojančius, mūsų manymu, prieš 1412 m. akto autentiškumą<sup>3</sup>. Atsakydama R. Ragauskienė griežtai atmetė visus mūsų svarstymus<sup>4</sup>. Su tuo nesutikdami, paskelbėme antrąją repliką<sup>5</sup>. Straipsnio autorė atsakė dar plačiau ir dar kartą griežtai neigė visus mūsų argumentus<sup>6</sup>.

Pirmojoje ir antrojoje replikoje nurodėme, kartu sudėjus, net keliolika ginčijamo akto ypatybių, kurios byloja, kad jis yra falsifikatas. Svarbiausios iš jų yra šios. (1) Tariamasis antspaudo nutraukimo aplinkybės per 1500 m. totorių anpuolį. (2) Nebūdinga ir itin įtartina transumavimo forma. (3) Nėra jokio kito autentiško Vytauto rašto, kuriame jis tituluotųsi *Alexander alias Vitoldus Dei gratia magnus dux Lithuaniae, Samogitiae, Russiae, Kijoviae etc. dominus et haeres*. (4) Nėra kitos Vytauto privilegijos, kurioje taip smulkiai būtų minimas daržininkų ir smuklininkų įkurdinimas ir būsimi tikslūs jų mokesčiai ne pačiam didžiajam kunigaikščiui, o klebonui. (5) Nėra kitos Vytauto privilegijos, kurioje taip prikišamai būtų minimas kapčiznos mokestis iš karčemų, mokėtinas parapinės bažnyčios klebonui. (6) Nėra jokio kito 1398–1412 m. akto, kuriame Kristinas Astikas, tuo metu ejęs viso labo Užpalių seniūno pareigas, o dažnai minimas iš viso be pareigybių, 4–6 liudininkų grupėje būtų paminėtas pirmas prieš Vytauto favoritus Minigailą ir Vilniaus vaivadą Manvydą. (7) Stanislovas Čupurna paskutinį kartą šaltiniuose sutinkamas 1411 m. balandžio 20 d., o mirė prieš 1412 m. gegužės 31 d., todėl negalėjo būti 1412 m. rugpjūčio 12 d. dokumento liudininkas. (8) Nėra jokios kitos autentiškos Vytauto privilegijos, kurioje koroboracinė formulė *sigillum appensum* iš konteksto būtų nukelta į eschatokolą, juoba tokiu striuku pavidalu.

Vienas iš argumentų prieš 1412 m. akto autentiškumą buvo mūsų nurodytas iki šiol neskelbtas 1380 m. Vytauto falsifikatas Bresto augustinų vienuolynui. R. Ragauskienė neigė ryšį tarp šių dviejų dokumentų, todėl nutarėme jį paskelbti, tuo

<sup>2</sup> *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrai ir wydai J. Ochmański, Warszawa-Poznań, 1986, nr 214, p. 195–196.

<sup>3</sup> D. Antanavičius, Dar kartą apie tai, kas turi tegyvuoti, *Naujasis Židinys–Aidai*, 2002, Nr. 9–10, p. 479–480.

<sup>4</sup> R. Ragauskienė, Dėl tikrų ir tariamų falsifikatų, ten pat, p. 480–482.

<sup>5</sup> D. Antanavičius, Atsiliepimas į Raimondos Ragauskienės kontrrepliką, ten pat, 2002, Nr. 11–12, p. 573–575.

<sup>6</sup> R. Ragauskienė, Atsakymas į antrąją Dariaus Antanavičiaus repliką, ten pat, p. 575.

labiau, kad jis išliko net kelių originalių transumptų pavidalu (2–3 priedas). Taip pat skelbiame 1501 m. Aleksandro privilegijos, kurioje buvo transumuotas 1412 m. Vytauto aktas, naują redakciją (1 priedas). Rengiant spaudai šiuos aktus, susikaupė šiokių tokių pastebėjimų, kuriuos norėtusi išdėstyti.

Pirmiausia pagrįsime teiginį, kad 1380 m. Vytauto donacija Bresto augustinų vienuolynui yra falsifikatas. Tai įrodo (1) Vytauto krikšto vardas Aleksandras, (2) Vytauto titulavimasis Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu ir (3) liudininkų sąrašas. 1380 m. Vytautas negalėjo būti vadinamas Aleksandru, nes šį krikščionišką vardą gavo per krikštą 1386 m. 1380 m. jis taip pat negalėjo tituluotis Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, kuriuo buvo Jogaila. Nė vienas iš dokumente minimų liudininkų nėra sutinkamas anksčiau nei 1387 m. Tas pats pasakytina apie Vytauto dvaro maršalko pareigybę, kuri šaltiniuose pirmą kartą minima tik 1395 m. Išvada viena – 1380 m. dokumentas yra akivaizdus falsifikatas.

Kas buvo 1380 ir 1412 m. Vytauto falsifikatų užsakovai ir parengėjai, kada ir kaip bei iš kokių paskatų jie buvo parengti? Norint mėginti atsakyti į šiuos klausimus, pirmiausia reikia aptarti pačių dokumentų pavidalus, kuriais jie pasiekė mūsų dienas.

Ypač pasisekė 1380 m. falsifikatui: jis mus pasiekė originalo ir net trijų transumptų pavidalu, iš kurių savo ruožtu du išliko originalų pavidalu. Šių aktų likimą verta aptarti. 1380 m. falsifikato originalu reikia laikyti akto tekstą 1502 06 24 Aleksandro transumpte (žr. 2 priedą). Aleksandro transumptas buvo transumuotas 1579 05 12 (žr. 3 priedą). Šis savo ruožtu buvo transumuotas 1637 m. vasario 27 d. (žr. 3 priedą, „kopijos“), o pastarasis – 1649 m. gegužės 5 d. (žr. 3 priedą, „kopijos“). Vis dėlto 1380 m. Vytauto falsifikato Bresto augustinų vienuolynui tekstas iki šiol nebuvo skelbtas. Taip atsitiko dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių.

XVI–XVIII a. negandas šie dokumentai saugiai atlaikė akylai saugomi Bresto augustinų vienuolyno archyve<sup>7</sup>. Žlugus Respublikai, o po 1831 ir 1864 m. sukilimo Rusijos valdžiai uždarius ir patį vienuolyną<sup>8</sup>, Bresto augustinų archyvas buvo išsklaidytas, vienas kitas pergamentas veikiausiai pakliuvo į privačias rankas. Taip manyti verčia tai, kad minėtų transumptų nėra Vilniaus viešosios bibliotekos pergamentų aprašuose<sup>9</sup>.

<sup>7</sup> *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 4, b. 19 110 (A-362). Tai unikali vienuolyno archyve saugotų dokumentų registrų knyga. Tai, kad fundaciniai pergamentai buvo pačių vienuolių rankose ir per visą XVIII a., liudija 1502 ir 1579 m. transumptų originalų įrašymas į Bresto pavieto pilies teismo knygas 1780–1781 m. (*Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі*, f. 1705, ap. 1, b. 66, l. 1225–1230v; b. 67, l. 289–295).

<sup>8</sup> Bresto augustinų vienuolyno pastatų komplekso likimą trumpai aptarė W. Mondalskis (žr.: W. Mondalski, *Brześć Podlaski. Zarys geograficzno-historyczny*, Brześć, 1929, s. 51, 84).

<sup>9</sup> *Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки*, т. 2–5, Вильна, 1897–1906.

Visas 1380 m. Vytauto falsifikato tekstas kai kam buvo žinomas jau XIX a. Pavyzdžiui, jo nuorašą, padarytą iš 1579 m. gegužės 12 d. transumpto originalo, turėjo Michailas Baliński<sup>10</sup>, bet jo nepaskelbė, o tik trumpai paminėjo<sup>11</sup>. Remdamiesi Lietuvos Metrikos XVIII a. pabaigos knygų medžiaga, 1380 m. dokumentą minėjo tritomo „Sapiehowie“ rengėjai<sup>12</sup>. 1926 m. Kazimierzus Sochaniewiczus publikavo straipsnį apie Vytauto ankstyviausias privilegijas<sup>13</sup>. Šis lenkų mokslininkas, tuo metu dirbęs Lvove ir neturėjęs galimybių susipažinti su Vilniaus archyvuose saugoma medžiaga, 1380 m. dokumento nė nematė.

Po Antrojo pasaulinio karo 1502, 1579 ir 1649 m. transumptai netikėtai atsirado tuometinės LTSR valstybinės centrinės bibliotekos (dabar – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, toliau – LNMMB) Rankraščių skyriuje (dabar – f. 101–19, 35, 69). Remiantis LNMMB Retų knygų ir rankraščių skyriaus vidaus apskaitos medžiaga, galima pasakyti, kad jie bibliotekoje atsidūrė 1946 m. antrojoje pusėje<sup>14</sup>. Kokių keliu? Apie tai tikslų žinių nėra, galima tik spėlioti. Raktas šioms spėlionėms gali būti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, žinomo Vytauto aktų diplomatikos tyrinėtojo Antano Vasiliausko fonde, saugomos 1649 m. transumpto fotonuotraukos, darytos dar prieš Antrąjį pasaulinį karą<sup>15</sup>. Mat ant kitos jų pusės A. Vasiliausko ranka parkeriu užrašyta įdomi pastaba, kad nuotraukos darytos 1936 m. iš originalo, saugomo kanauninko Penkausko archyve. Kanauninkas Penkauskas yra ne kas kitas, o garsus tarpukario Lietuvos dvasininkas ir istorikas Pranas Penkauskas (1889–1950), 1944 m., artėjant Raudonajai armijai, pasitraukęs iš Lietuvos. Visa įvykių eiga byloja, kad jo archyve saugotas 1649 m. transumptas liko Lietuvoje, o po karo buvo perduotas į tuometinę LTSR valstybinę centrinę biblioteką. Kas tai padarė?

Minėtame pergamentų proveniencijos aplanke žinių apie perduodamus pergamentus pasirašo tuometinis bibliotekos direktorius Juozas Rimantas, kuris buvo

<sup>10</sup> Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB RS), f. 81 (M. Baliński fondas), b. 1, l. 12v–15v (be pabaigos). Prierašas apie kopijos šaltinį: *Z oryginalu dostownie przepisalem* (ten pat, l. 12v).

<sup>11</sup> M. Baliński, T. Lipiński, *Starożytna Polska*, t. 3, Warszawa, 1850, s. 726; t. 4, Warszawa, 1886, s. 586.

<sup>12</sup> *Sapiehowie. Materiały historyczno-genealogiczne i majątkowe*, t. 3, Petersburg, 1892, s. 347–348.

<sup>13</sup> K. Sochaniewicz, Najdawniejsze dyplomy Witołda w. ks. Litewskiego (Przyczynek do dyplomatyki litewskiej), *Ateneum Wileńskie*, t. 3, Wilno, 1925–1926, s. 381–382.

<sup>14</sup> Remiamės LNMMB Retų knygų ir rankraščių skyriaus (toliau – RKRS) vedėjos Jolitos Stepnaitienės mums maloniai suteiktu pavartyti šio skyriaus pergamentų proveniencijos aplanke, kurio 5 lape yra tuometinio bibliotekos direktoriaus J. Rimanto (Slapšinsko) raštas Rankraščių skyriui apie perduodamus pergamentus. Šiame dokumente 1502, 1579 ir 1649 m. transumptai minimi kaip Nr. 3, 6 ir 7.

<sup>15</sup> LMAB RS, f. 205, b. 159–160 (160–161).



pažįstamas su P. Penkausku. Tai patvirtina du 1936 m. P. Penkausko jam rašyti laišškai<sup>16</sup>. Taigi visai įmanoma, kad P. Penkauskui pasitraukus iš Lietuvos, jo archyve saugotas 1649 m. pergamentas galiausiai pakliuvo į J. Rimanto rankas, o pastarasis perdavė jį bibliotekai. Kitas klausimas, ar P. Penkauskas turėjo taip pat 1502 ir 1579 m. transumptus. Nieko aiškaus kol kas pasakyti negalima, bet tai, kad 1946 m. į biblioteką pateko iš karto visi trys pergamentai, neleistų atmesti prielaidos, kad P. Penkauskas galėjo turėti visus tris transumptus. Kaip jie galėjo atsirasti pas patį P. Penkauską, kol kas neaišku. Šiaip ar taip, nors po Antrojo pasaulinio karo 1380 m. Vytauto falsifikatas buvo prieinamas, jis liko nepaskelbtas. J. Ochmańskis, rengdamas Vytauto privilegijų rinkinį, daugiausia sistemino jau publikuotą medžiagą, todėl 1380 m. falsifikato tekstas jam prasprūdo pro akis. J. Ochmańskis šį dokumentą vėlesnių trumpų žinučių pavidalu paskelbė esant autentišką<sup>17</sup>.

1412 m. falsifikato likimas gerokai keblesnis. Šiuo metu galime remtis tik Teodoro Narbuto paskelbtu tekstu, kuris yra 4–5 lygio nuorašas. 1412 m. Vytauto falsifikato originalu reikia laikyti dokumento tekstą 1501 m. liepos 7 d. Aleksandro transumpte, kurio autentiškumas nekelia abejonių (1 priedas). Apie šį transumptą galime pasakyti tik tiek, kad iki šių dienų išlikusiose Aleksandro laikų Lietuvos Metrikos knygose jo kopijos nėra. Po maždaug 90 metų originalas apskritai dingo. Kas tai įrodo? 1593 m. LDK kanceliarija veikiausiai Lucko vyskupo Bernardo Maciejowskio arba Bresto parapiinės bažnyčios klebono prašymu transumavo jau ne patį 1501 m. Aleksandro transumptą, o tik 1588–1593 m. padarytą šio transumpto nuorašą. Tai įrodo 1593 m. gegužės 31 d. Žygimanto III transumpto naracijoje esantys tokie žodžiai:

„<...> oblatum et exhibitum nobis esse transumptum literarum ex architypo originali innovationis privilegii foundationis et donationis ecclesiae in Brescie Lithuanico <...> sigillo reverendi in Christo patris Bernardi Maciejowski episcopi Luceoriensis maioris fidei causa communitum et manu eiusdem propria subscriptum <...>“<sup>18</sup>.

Dabar akivaizdu, kad 1593 m. kanceliarija transumavo anaipol ne 1501 m. privilegijos originalą, o tik B. Maciejowskio antspaudu ir parašu patvirtintą kopiją. Tai pirmoji 1412 m. falsifikato kopija. Iš eilės antrąją kopiją reikia laikyti 1593 m. gegužės 31 d. Žygimanto III transumptą, kurio autentiškumas nekelia jokių abejonių. Deja, šio dokumento nei originalo, nei vienalaikės kopijos kol kas rasti nepavyko. Pasakytina tik tiek, kad tai buvo pergamentas, pasirašytas LDK raštininko Motiejaus Vainos (Wojna) ir antspauduotas antspaudu, kurio 1679 m. jau nebebuvo. Iš eilės trečiąją kopiją reikia laikyti 1679 m. kovo 10 d. Jono Sobieskio transumptą,

<sup>16</sup> LNMMB RKRS, f. 47, b. 2081.

<sup>17</sup> *Vitoldiana*, Nr. 41–42.

<sup>18</sup> T. Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6, Wilno, 1839, s. 33 (priedas).

kurio autentiškumas taip pat nekelia jokių abejonių. Jo originalas mums irgi yra nežinomas. Originalo kopija 1679 m. kovo 11 d. turėjo būti įrašyta į Lenkijos Karalystės Didžiosios kanceliarijos metrikos knygas<sup>19</sup>. Patikrinus Karūnos Metrikos Didžiosios kanceliarijos 1679 m. įrašų knygas, paaiškėjo, kad Jono Sobieskio transumpto jose, deja, taip pat nėra<sup>20</sup>. Iš eilės ketvirtą 1412 m. falsifikato kopija reikia laikyti originalų išrašą, kuris 1704 m. gegužės 31 d. buvo padarytas įrašant Jono Sobieskio privilegiją į Lucko vyskupystės konsistorijos knygas. 1704 m. gegužės 31 d. originalus išrašas buvo T. Narbuto nuosavybė. Iš jo istorikas 1839 m. paskelbė šiuo metu žinomą tekstą, kurį galima laikyti iš eilės net penktą 1412 m. falsifikato kopija. Rengiant naują 1412 m. falsifikato publikaciją, buvo mėginta ieškoti 1704 m. išrašo T. Narbuto rankraštiniame palikime, bet kol kas nesėkmingai. „Dzieje narodu litewskiego“ šešto tomo egzemplioriuje, priklausiusiame pačiam T. Narbutui ir primargintam rankraštinėms pastaboms, naujų pastebėjimų nėra<sup>21</sup>. Jokių 1412 m. dokumento pėdsakų nėra ir T. Narbuto sudarinėtame Lietuvos istorijos šaltinių sąrašė<sup>22</sup>. Vis dėlto reikia tikėtis, kad ateityje koks kitas 1412 m. falsifikato nuorašas dar gali iškilti į dienos šviesą.

Aptarę 1380 ir 1412 m. falsifikatų pavidalus, kuriais jie pasiekė mūsų dienas, pereikime prie jų užsakovų ir parengėjų problemos. Didelių ginčų dėl užsakovų vargu ar gali kilti: ir 1380, ir 1412 m. dokumentų atsiradimu galėjo būti suinteresuoti tik patys jų gavėjai, Bresto augustinai ir parapinės bažnyčios klebonas. Kas, kada ir kaip parengė šiuos aktus? Jau pirmas žvilgsnis į abiejų falsifikatų tekstus leidžia teigti, kad jie labai panašūs. Akivaizdumo sumetimais juos pateikiame greta, kursyvu išskirdami diplomatikos formulių sutapimus, o retintu šriftu – vienodas dispozicinės dalies realijas. Neesminiai žodžių tvarkos pakeitimai ar pavidalai žymimi riestiniais skliaustais.

Kyla klausimas: kuris falsifikatas chronologiškai yra pirmesnis ir buvo pagrindas kitam sukurti? Jei pasikliautume pačiuose falsifikatuose nurodytomis datomis, pirmenybę reikėtų teikti 1380 m. aktui, bet iš tikrųjų yra atvirkščiai. Tai įrodo Aleksandro transumptų datos: 1412 m. falsifikatas buvo transumuotas 1501 m. vasarą, o 1380 m. falsifikatas – 1502 m. vasarą. Dar galima reikšti abejonę, ar verta

<sup>19</sup> „*Susceptum et inductum ad acta Metrices Regni cancellariae maioris <...> die undecima martii anno millesimo sexcentesimo septuagesimo nono*“ (ten pat, p. 38–39).

<sup>20</sup> Mūsų prašymu tai padarė Liudas Jovaiša, už tai jam dėkojame.

<sup>21</sup> *LMAB RS*, f. 17, b. 244, kn. 6.

<sup>22</sup> Ten pat, f. 18, b. 207, kn. 4: Index historicorum monimentorum Lituaniae t. 2. Įdomu, kad šio tomo aktų senosios numeracijos sekoje, žymėtoje pieštuku, yra chronologinė spraga: paskutinis aktas yra 1405 m. lapkričio 30 d. dokumentas (dabartinės paginacijos l. 26, pieštuku nurodytas Nr. 172), o tolesnis pažymėtas jau tik 1413 m. vasario 28 d. data (l. 27, pieštuku – Nr. 197). Taigi kažkur dingę dokumentų, pažymėtų Nr. 173–196, santraukos.

*In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis, amen. Quoniam humana memoria eternitati non commensuratur, expedit igitur, ut ea, que in humanis {negociis sunt}, ad perpetuitatis ratitudinem proborum testimonio sigillorumque munimentis roborentur. Proinde nos, Alexander alias Vitoldus Dei gracia {dux magnus} Lithuanie, Russie etc., significamus tenore presencium, quibus expedit, universis et singulis presentibus et futuris {presencium noticiam} habituris, quod volentes laudem {Dei Omnipotentis} atque {gloriose} Virginis et Sanctorum Eius ampliare mente sana et bona deliberacione in salutem et salubre remedium anime nostre nostrorumque {legitimorum successorum} ecclesiam in civitate nostra Bresth ad laudem et gloriam Dei Omnipotentis Eiusque gloriose Genitricis ac omnium Sanctorum necnon Sancte Trinitatis patronique in eadem specialiter deputati {ex} novo statuimus et fundamus pro claustrum fratribus ordinis fratrum heremitarum Sancti Augustini de Kazimiria Cracoviensi, cui itaque ecclesie damus, assignamus, incorporamus et inscribimus bona infrascripta. {Primo} terram in Brzesth pro statuenda ecclesia ad habitacionem fratrum a sepultura Iudaica alias kopyszcze usque ad Urzymkam fluvium in longitudine, a via vero civitatis currente post Urzymkam usque ad Muchaviecz fluvium in latitudine. Item stagnum in Muchaviecz fluvio eidem terre ex opposito propinquum damus pro refeccione fratrum. Item villam Koszthomlothy in ripa penes Bugh cum tribus laneis et medio alias zrzebmy nominibus dictis, primo Wloschowszky, secundo Wloschunowsky, tercio Dreszkowszky et quarto medio Boyarszky, excepto medio, quem dedimus servitrici nostre Anne, cum omni iure et dominio, iudicio et potestate, cum omnibus agris cultis et colendis inventis et inveniendis, campis, agellis, arvis, silvis, et specialiter silvam post Bugh cum omnibus fructibus in eadem silva continentibus una cum stagnis, in quam nullus se intromittere debet, cum nemoribus, sareptis, rubetis, borris,*

*In nomine Domini, amen. Quoniam humana memoria aeternitati non commensuratur, expedit, ut ea, quae in humanis {sunt negotiis}, ad perpetuitatis ratitudinem proborum testimonio sigillorumque munimentis roborentur. Proinde nos, Alexander alias Vitoldus Dei gratia {magnus dux} Lithuaniae, Samogitiae, Russiae, Kijoviae etc. dominus et haeres, significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis et singulis tam praesentibus quam futuris {notitiam praesentium} habituris, quod volentes laudem {Omnipotentis Dei} Matrisque Eius {gloriosissimae} Virginis Mariae Assumptionis et Sanctae Crucis ampliare necnon speciali privilegio dotare mente sana et bona deliberacione in salutem et in salubre remedium anime nostrae nostrorumque {successorum legitimorum} ecclesiam parochialem in civitate Ducatus nostri dicta Brzeście et hoc ad petitam instantiam, quam nobis exhibuit honorabilis Andreas capelanus noster, eiusdem ecclesiae pastor et rector, {de} novo fundamus, dotamus et erigimus. {In primis} locum pro caemeterio et oraculo et domo plebana et ministrorum ecclesiae incipiendo a gradu et ponte, qui vadit de circulo per fluvium Muchawiec ex una parte et usque ad viam, quae etiam vadit ad Muchawiec ex civitate penes synagogam Ruthenicam Mikula, parte ex altera cum duabus tabernis inibidem penes caemiterium dictae ecclesiae nuncupatis Jabłońskie. Damus inscribimusque ad praefatam ecclesiam quandam planiciem cum rubetis nondum effossatam [in] prefato nostro oppido Brześć et hoc incipiendo a fovea dicta Uchrenska usque ad foveam dictam Moszczawka ad locandum hortulanos in suburbanos quadraginta, vel quantum poterit, et cum duabus etiam tabernis liberis, qui hortulani et tabernatores plebano eiusdem ecclesiae de praefatis hortis per duodecem grossos latos et de tabernis per unam sexagenam latorum grossorum annis continuis et perpetuis solvere tenebuntur. Quos hortulanos et tabernatores absolvimus et eximimus ab omnibus {nost-*

mellificiis, venacionibus, aucupacionibus, pratis inventis et inveniendis, pascuis, piscinis, stagnis penes fluvium Bukh decurrentibus, ortis inventis et inveniendis, lacubus, paludibus, vallibus, collibus, montibus, aquis, fluminibus, riwis et eorum decursibus, molendinis factis et faciendis tam aquatilibus quam ventilibus, cum omnibus et singulis usibus, fructibus, utilitatibus, censibus, proventibus, contributionibus, redditibus, honoracionibus, donacionibus et omnibus laboribus pacifice, libere et quiete inscribimus habendum, tenendum et ad usum proprios convertendum, ut ipsi priori prout in dicto Relinari et suis legitimis successoribus melius et utilius pro ipso claustro videbitur ordinare. Item damus et incorporamus duas tabernas in subsidium patribus dictis in Bresth. Item damus et incorporamus quatuor sexagenas latorum grossorum de theloneo hic in Bresth perpetue et in ewm. Item damus, incorporamus et inscribimus duos lapides cere pro luminibus faciendis de nostro celario castrensisupradictee ecclesie et quatuor milia salis perpetue et in ewm. Item damus, assignamus, incorporamus et inscribimus duas decimas de curiis nostris omnis grani tam annone quam bladi post araturas nostras, unam in Trezenyca et alteram Byczyml, perpetuis temporibus et in ewm. Item prefatus prior et sui successores una cum fratribus pro nobis et nostris legitimis successoribus temporibus eviternis Deum tenebuntur exorare. In cuius rei testimonium presentes iussimus nostri sigilli appensione roborare. Actum et datum in Nova Troky feria quinta proxima post Conversionis Sancti Pauli Apostoli gloriosi anno Domini millesimo tricentesimo octuagesimo, presentibus nobilibus dominis *Oszczykone, Munygalo, Wizdmyno, Monyvydo, {Nacz}, Czapurno curie nostre marschalco, Gjeldagoldo, Olyechno, terrigenis fidelibus nostris dilectis.*

ris] et nostrorum successorum legitimorum servitiis, exactionibus, podvodorum dationibus super nos et nostros successores concernentibus, et presertim ab omni solutione tabernali alias copij, necnon ab omni iure tam castrensi quam civili Polonico et Ruthenico eos liberos facimus, nisi coram plebano eiusdem ecclesiae de iniuriis querulantibus respondeant. Villam vero Szebryn et Tolmowo Roszczyce cum boreis et rubetis ex una parte Muchawiec et molendinam in dicto fluvio Muchawiec Zarzecze cum fluvio Ryta, in quo fluvio piscinam et molendinam constituere poterint cmetonesque ibidem locare, fodere et ad meliorem usum convertere, quam quidem villam illustrissima domina Oprassia uxor nostra charissima nostro cum consensu pie et perpetue ad praefatam ecclesiam in Brześć cum omnibus censibus, proventibus, dationibus, mellifitiis et se/mi/nationibus, pratis, gais, sylvis, boris nihil pro [se] reservando et hoc incipiendo a villa Bolkowo, ubi prata alias ostrowy et stagna in fluvio Muchawiec spectant ad villam dictam Szebryn, prout sola haereditarie ex antiquo tenuit usque ad villam Radvanicze, dedit, contulit et inscripsit. Concedimus etiam ad praefatam ecclesiam quatuor sexagenas latorum grossorum circa theloneatores nostros Brestenses et quatuor lapides caerae una cum quatuor millibus salis alias polpistei circa claviatores nostros nostrorumque successorum castri Brestensis perpetuo dandos et solvendo duosque pisces in fluvio Bug et Muchawiec libere pro mensa plebanali pisces prendere necnon decimas in omnibus praediis nostris ad castrum nostrum Brestense et Kamieniec spectantibus omnium frugum et frumentorum pro praefata ecclesia in Brześć damus et perpetuo inscribimus. Datum in Troki feria sexta ante Assumptionis Beatae Virginis Mariae anno Domini millesimo quadringentesimo duodecimo, praesentibus magnificis Hosticon, Minigal, Vidimino, Monivido, {Ducus}, Czuparajo curiae nostrae marschalco, et sigillum nostrum praesentibus est subappensum.

visiškai pasitikėti pačių Aleksandro transumptų datomis, bet Aleksandro itinerariumas<sup>23</sup> ir 1502 m. transumpto originalo rašto paleografinės ypatybės byloja, kad abejoti nurodyta data neverta. Nors 1501 m. transumpto originalas žuvo dar XVI a., remiantis tuo, kas išdėstyta, taip pat Aleksandro itinerariumu<sup>24</sup>, manytina, kad 1501 m. data irgi yra tiksli. Taigi darome išvadą, kad 1380 m. falsifikatui sukurti kaip pavyzdys buvo panaudotas 1412 m. falsifikato tekstas.

Ypač lengvai, mūsų nuomone, galima paaiškinti 1380 m. falsifikato Bresto augustinams sukūrimą. Raktas šiai mįslei įminti yra 1502 m. transumpto pabaigoje nurodytas šio akto autentiškumo ir teisėtumo aprobuotojas<sup>25</sup>, garsusis Erazmas Ciołekas (1474–1522; Vitelijus), tuo metu priklausęs LDK kanceliarijos personalui. Šio asmens biografijai ir veiklai nušviesti skirta daug darbų, mums šiuo kartu svarbiausia nurodyti kai kuriuos žinomus neigiamus jo veiklos ypatumus, būtent oficialių dokumentų klastojimą. Yra žinoma, kad tais pačiais 1502 m., norėdamas tapti Krokuvos katedros kapitulos nariu, E. Ciołekas, pagal kilmę miestietis, sufalsifikavo savo bajoriškos kilmės dokumentus, o tapęs Plocko vyskupu, buvo kaltinamas kapitulos aktų klastojimu<sup>26</sup>. Taigi nebūtų nieko prieštaraujančio jau žinomiems faktams, jei spėtume, kad prie 1380 m. falsifikato parengimo ir įteisavimo nagus prikišo E. Ciołekas. Kaip tai buvo padaryta?

Kebliausia pasakyti, ar 1380 m. falsifikatas buvo parengtas LDK kanceliarijoje visas, ar tik nežymiai paredaguotas. Jau įrodėme, kad 1380 m. privilegijos falsifikatas forma ir turiniu yra labai panašus į 1412 m. aktą, kuris buvo įteisintas anksčiau, 1501 m. vasarą. Todėl gali būti, kad Bresto augustinai prie savo prašymo kanceliarijai iš karto galėjo pridėti Vytauto falsifikato tekstą, nusižiūrėtą iš Bresto parapinės bažnyčios klebonui skirtos privilegijos. Didelių keblumų gauti tą tekstą jiems neturėjo kilti. Kitas dalykas, ar taip paprastai buvo galima apgauti tokius išsilavinusius kanceliarijos darbuotojus kaip E. Ciołekas. Todėl manytina, kad kanceliarija įteisino 1380 m. falsifikatą ne iš kilnių paskatų, o už pinigų. Tiek augustinų prioras Jonas NN, tiek E. Ciołekas, irgi dvasininkas, tuo metu jau Vilniaus kapitulos narys, lengvai galėjo rasti bendrą kalbą. Abu juos vienijo dvasininkų luomas, pirmajam reikėjo ginti savo vienuolyno turtinius interesus, kitas buvo godus pinigų.

Tam tikros 1380 m. falsifikato diplomatikos ypatybės bylotų, kad kai kurios pataisos akte buvo padarytos būtent LDK kanceliarijoje. Jei manytume, kad 1380 m. akto visas tekstas buvo nusižiūrėtas iš 1412 m. falsifikato, sunku būtų paaiškinti,

<sup>23</sup> M. Neuman, K. Pietkiewicz, Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Aleksandro Jogailaičio itinerariumas (1492 m. birželis – 1506 m. rugpjūtis), *Lietuvos istorijos metraštis. 1995 metai*, Vilnius, 1996, p. 200.

<sup>24</sup> Ten pat, p. 192.

<sup>25</sup> Taip vadiname asmens, kanceliarijos kasdieniame darbe patvirtindavusio išeinančių aktų autentiškumą ir teisėtumą, pareigų esmę, pačiuose dokumentuose įvardijamą fraze *datum per manus NN*.

<sup>26</sup> S. Lempicki, Ciołek Erazm, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 4, Kraków, 1938, s. 78, 81.

kodėl jame nebuvo pakartota 1412 m. data, o nurodyta tokia neįtikėtina 1380 m. data, vienas svarbiausių falsifikavimo įrodymų. Bet ši data nebūtų neįtikėtina, jei į ją pažvelgtume LDK kanceliarijoje saugotų dokumentų požiūriu. Lietuvos Metrikos I užrašymų knygoje, išsaugojusioje mums seniausią LDK kanceliarijos archyvo paskirų dokumentų apyrašą, yra įdomus įrašas – 4 maiše, kuriame buvo sudėti Naugarduko vaivadijos dokumentai, raide „D“ pažymėtas Vytauto raštas Mikalojui Nasutai dėl Šereševo kaimo dovanojimo ir perteiktas jo turinys<sup>27</sup>. Šis dokumentas literatūroje yra gerai žinomas<sup>28</sup>. Įdomiausia tai, kad jo datacija visiškai atitinka 1380 m. akto dataciją. Palyginkime.

1380 m. falsifikatas Bresto augustinams	1380 m. aktas Mikalojui Nasutai
Actum et datum in Nova Troky feria quinta proxima post Conversionis Sancti Pauli Apostoli gloriosi anno Domini millesimo tricesimo octuagesimo <...>	1380. <...> Datum w Nowych Trokach, we czwarthek po Nawroceniu s(wietego) Pawła apostoła.

Mūsų nuomone, tai nėra atsitiktinis sutapimas. Tai įrodo ir Naujųjų Trakų minėjimas (1412 m. falsifikate minimi tik Trakai). Darome prielaidą, kad redaguojant augustinų pateiktą falsifikato tekstą, remiantis tuo metu kanceliarijos personalui žinomais Vytauto laikų aktais, buvo įrašyta 1380 m. sausio 26 d. data ir Naujieji Trakai kaip išdavimo vieta. Prie kanceliarijoje padarytų pakeitimų taip pat reikia priskirti invokacijos ir Vytauto titulatūros redakciją. 1412 m. falsifikate invokacija yra *In nomine Domini*, o 1380 m. – *In nomine Sanctae Trinitatis et Individuae Unitatis*. 1412 m. falsifikate, kaip minėta, yra nurodyta Aleksandro Jogailaičio titulatura, o 1380 m. – kai kuriose autentiškose Vytauto privilegijose sutinkama titulatura *Alexander alias Vitholdus Dei gracia dux magnus Lithuanie, Russie etc.*<sup>29</sup> Nežinia tik, kaip reiktų vertinti frazės *magnus dux* žodžių sukeitimą vietomis. Tai galėjo būti paprasčiausias 1502 m. transumptą rašiusio rašovo apsirikimas. Šiaip ar taip, 1380 m. falsifikato Vytauto titulatūros pavidalas bylotų, kad tokią pagrįstą pataisą (palyginti su 1412 m. falsifikato nerealia forma) irgi galėjo padaryti tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos darbuotojas, susidūręs su autentiškais Vytauto raštais. Toks asmuo ir buvo E. Ciołekas. Dėl kitų 1380 ir 1412 m. falsifikato skirtumų, kaip antai: plačios pertinencinės formulės, augustinų įpareigojimo per amžius laikyti Šv. Mišias už Vytautą, – ir jų kilmės ką nors tiksliai pasakyti sunku: jie galėjo būti padaryti ir pačių augustinų, ir kanceliarijos raštininkų.

Apibendrinami svarstymus, nurodome tokią 1380 m. falsifikato atsiradimo schemą. Sužinoję, kad Bresto parapiinės bažnyčios klebonas Jonas NN 1501 m. vasarą

<sup>27</sup> *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis ir R. Firkovičius, Vilnius, 1998, Nr. 368.

<sup>28</sup> *Vitoldiana*, Nr. 75.

<sup>29</sup> Ten pat, Nr. 8, 37, 40, 110, 111, 115, 118, 120, 187–189.

sėkmingai įteisino savo bažnyčios turtus ginantį Vytauto falsifikatą, Bresto augustinai nutarė pakartoti jo veiksmus, norėdami įteisinti savo vienuolyno valdas. Nesunkiai gavę iš „bendražygio“ Vytauto „rašto“ kopiją, jie persirašė tekstą, tik poziciniėje dalyje pakeitė vietovių pavadinimus ir visus su jomis susijusius realiųjų aprašymus. Taigi tekstas buvo parengtas, liko laukti palankaus momento jį įteisinti. Tokia proga pasitaikė 1502 m. vasarą, Aleksandrui iš Lenkijos grįžtant į Lietuvą. Valdovas kaip tik vyko per Brestą, kuriame buvo apsistojęs 1502 m. birželio 19–23 d.<sup>30</sup> Kartu su valdovu keliavo Lenkijos Karalystės ir LDK kanceliarijų darbuotojai. Reikia manyti, kad per šias penkias dienas augustinai kreipėsi į E. Cioleką, ir už pinigus buvo sudarytas abiems pusėms naudingas sandėris. Augustinų pateiktas Vytauto falsifikato tekstas kanceliarijoje buvo kiek paredaguotas, „apvilktas“ transumpto drabužiais – tradicine falsifikatų įteisinimo forma – ir taip be jokių kliūčių ir didelių vargų įteisintas. Parengtas originalas su Lietuvos didžiojo kunigaikščio antspaudu – svarbiausiu transumpto ir kartu 1380 m. akto autentiškumo įrodymu – buvo išduotas 1502 m. birželio 24 d. Kamenece.

Pereikime prie 1412 m. falsifikato genezės. Raktas šiai mįslei įminti yra 1501 m. Aleksandro transumpte minimas 1500 m. totorių antpuolis į LDK gilumą. Dokumente teigiama:

„<...> ad praesentiam nostram veniens honorabilis Ioannes plebanus de Brzescie obtulit literas nostras confirmationis privilegii dotationis ecclesiae Brestensis tituli Sanctae Crucis et Assumptionis Beatae Virginis Mariae, violatas tamen et cum abruptis sigillis nostris per manus hostium tempore incursionis et vastationis Tartarorum eiusdem civitatis Brzescie <...>“.

Taigi Bresto parapinės bažnyčios klebono Jono NN teigimu, 1500 m. totoriai turėję savo rankomis (*per manus hostium*) sužaloti ankstesnį paties Aleksandro (ne Vytauto!) konfirmacinį pergamentą ir nuplėšti antspaudus (*violatas tamen et cum abruptis sigillis*), bet kažkoku stebuklingu būdu palikę jį klebonui. Kaip su tuo totorių antpuoliu 1500 m. buvo iš tikrųjų? Patikimus šaltinius, kurie apie jį kalba, galima suskirstyti į tris redakcijas: lietuviškąją, lenkiškąją ir totoriškąją.

Lietuviškajai redakcijai atstovauja *Bychov(e)co kronika*, kurioje teigiama, kad totoriai Brestą sudeginę<sup>31</sup>. Lenkiškajai – Motiejus iš Miechówo (Miechowita), teigiantis tik tiek, kad Brestas buvo pultas ir nusiaubtas<sup>32</sup>. Totoriškajai – 1501 m. Maskvos didžiojo kunigaikščio pasiuntinių pranešimas iš Krymo, kuriame perpasakojamos pačių totorių suteiktos žinios<sup>33</sup>. Jame teigiama, kad buvo sudegintas tik

<sup>30</sup> M. Neuman, K. Pietkiewicz, min. veik., p. 200.

<sup>31</sup> *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jاسas, *Lituanistinė biblioteka*, t. 10, Vilnius, 1971, p. 160.

<sup>32</sup> Mathias de Miechów, *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1521, p. 354.

<sup>33</sup> Г. Карпов, *История борьбы Московского государства с Польско-Литовским (1462–1508)*, ч. 2, Москва, 1867, с. 69.

Bresto priemiestis, o iš miesto buvo paimta išpirka. Kaip vertinti šias versijas? Akivaizdu, kad aptakiausia yra lenkiškoji versija, ji negali būti argumentas nei už, nei prieš, sprendžiant klausimą dėl Bresto nusiaubimo masto 1500 m. Lietuviškoji ir totoriškoji versija gana panašios, tik skiriasi sudeginimo mastai. *Bychov(e)co kronikoje* aptakiai minimas Bresto sudeginimas, o totoriškoji versija kalba tik apie priemiesčio sudeginimą ir išpirką iš paties įtvirtinto miesto. Remiantis lietuviškąja versija, kalbėti apie visišką Bresto sudeginimą 1500 m. nėra jokios prasmės<sup>34</sup>. Be to, Rimantas Jasas *Bychov(e)co kronikos* komentaruose yra pažymėjęs, kad šios kronikos atkarpa apie totorių antpuolį gali būti perimta iš paties Motiejaus iš Miechówo veikalo ir joje galbūt į vieną suplakti 1500 ir 1502 m. totorių antpuoliai<sup>35</sup>. Pagaliau tiek Motiejaus iš Miechówo *Lenkų kronika*, tiek *Bychov(e)co kronika* buvo suredaguotos praėjus gerokam laikui tarpui po aprašomų įvykių. Todėl autentiškiausia ir patikimiausia reikėtų laikyti totoriškąją versiją, kuri apskritai yra konkrečiausia. Ją remia ir kiti faktai. Pirma, tarus, kad 1500 m. rudenį totoriai Bresto miestą sudegino, būtų sunku paaiškinti, kaip jis per pusantrų metų galėjo pakilti iš pelenų ir 1502 m. vasarą priimti valdovą, kuris iš Lenkijos grįždamas į Lietuvą čia praleido penkias dienas<sup>36</sup>. Antra, ir 1501, ir 1502 m. transumptuose nėra žodžiu neminimas pačios parapiinės bažnyčios ir augustinų bažnyčios bei vienuolyno sudeginimas: jei tartume, kad miestas vis dėlto buvo padegtas, sunku paaiškinti, kad patys Bresto dvasininkų pastatai, neabejotinai buvę mediniai, kažkoku stebuklingu būdu išvengė ugnies, o nukentėjo tik privilegijos. Pagaliau remiantis 1566 m. Bresto inventoriumi galima tiksliai teigti, kad parapiinė bažnyčia stovėjo medine siena įtvirtintame mieste centre, kuris, net pačių totorių teigimu, nebuvo paimtas. Tai išdėstę, darome paprastą išvadą: 1500 m. įvykęs totorių antpuolis buvo tik dingstis Vytauto falsifikatui įteisinti.

Kaip buvo sukurtas 1412 m. falsifikato tekstas? Tai labai keblus klausimas, į kurį kol kas negalima vienareikšmiškai atsakyti. Pavyko apčiuopti tik vieną kitą detalę, kuri galėtų kiek nušviesti šį painų dalyką.

1412 m. falsifikato parengimo riba *ad quem* yra 1501 m. liepos 7 d. Riba *a quo* irgi lengvai nustatoma – 1500 m. rudenį įvykęs totorių antpuolis, minimas Aleksandro transumpte. Ar šią chronologiją patvirtina diplomatikos duomenys? Taip, patvirtina. Svarbiausias įrodymas – 1412 m. falsifikate nurodoma Vytauto titulūros forma *Alexander alias Vitoldus Dei gratia magnus dux Lithuaniae, Samogitiae, Russiae, Kijoviae etc. dominus et haeres*. Tai yra ne kas kita kaip Aleksandro

<sup>34</sup> Plg. W. Mondalski, min. veik., p. 55.

<sup>35</sup> *Lietuvos metraštis. Bychovco kronika*, p. 326, nuor. 44.

<sup>36</sup> Žr. 30 nuorodą.



Jogailaičio titulatūra, kaip tik sutinkama 1501 m. aktuose<sup>37</sup>. Tokia titulatūros forma galėjo būti įrašyta tik LDK kanceliarijoje.

Dar vienas pėdsakas, liudijantis kanceliarijos įtaką, yra 1412 m. falsifikato arenga *Quoniam humana memoria aeternitati non commensuratur, expedit, ut ea, quae in humanis sunt negotiis, ad perpetuitatis ratitudinem proborum testimonio sigillorumque munimentis roborentur*. Ji nėra sutinkama kituose Vytauto autentiškuose raštuose. Panagrinėjus, kaip šis arengos variantas vartojamas XV a. LDK aktuose, paaiškėjo įdomus dalykas. Pasirodo, nuo XV a. vidurio tai buvo viena dažniausiai vartojamų arengų, bet ne Lietuvos didžiojo kunigaikščio, o privačių asmenų vardu skelbiamuose aktuose. Remdamiesi *Vilniaus katedros ir vyskupystės aktų rinkinio* medžiaga radome net 17 šios arengos atmainų pavartojimo atvejų 1443–1498 m. laikotarpiu<sup>38</sup>. Absoliučiai visais atvejais ši arenga buvo pavartota privačių asmenų vardu paskelbtuose aktuose. Peržvelgus šiuos 17 aktų taip pat matyti, kad visi jie buvo parengti Vilniaus vyskupystės dvasininkų aplinkoje, o kai kurie jų buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijos lotyniškų raštų raštininkai. Todėl manome, kad 1412 m. Vytauto falsifikato parengėjų irgi reikia ieškoti tarp pačių kanceliarijos darbuotojų.

Ypač įdomus 1412 m. falsifikato liudininkų sąrašas. Nektardamas straipsnio pradžioje išdėstytų argumentų dėl Čupurnos ir Astiko, iškelčiau paprastą klausimą: ar 1412 m. falsifikato liudininkų sąrašas yra atsitiktinai sugalvotas, ar nusiziūrėtas iš kitų dokumentų? Atsakymas, kurį radome, nėra netikėtas – liudininkų sąrašas su dviem pataisomis tiesiog nurašytas iš vieno gerai žinomo Vytauto autentiško dokumento. Koks tai dokumentas? Prieš jį nurodant, reikia grįžti prie 1380 ir 1412 m. falsifikatų pavidalų, kuriais jie pasiekė mūsų dienas. 1380 m. falsifikatas, kaip minėta, išliko originalo pavidalu, todėl jo tekstas yra absoliučiai patikimas. Antra, jau įrodėme, kad jo tekstas buvo sukurtas pagal 1412 m. falsifikato, įteisinto anksčiau,

<sup>37</sup> Be paties Aleksandro 1501 m. liepos 7 d. transumpto, mums žinoma dar mažiausiai 11 aktų 1501 m. vasario 22 d. – 1501 m. lapkričio 3 d. laikotarpiu su tokia Aleksandro, kaip Lietuvos didžiojo kunigaikščio, titulatūra; žr.: *Akta unii Polski z Litwą (1385–1791)*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków, 1932, nr 77 (1501 08 27), 78 (1501 09 09), 80 (1501 10 03), 82 (1501 10 23), 83 (1501 10 30, jau kaip Lenkijos karalius elektas); *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* (toliau – *KDKDW*), wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1932–1948, nr 486 (1501 05 10), 504 (1501 08 28), 510 (1501 11 03, jau kaip Lenkijos karalius elektas); *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, Nr. 4 (1501 02 22), 118 (1501 08 28); *Акты Литовской Метрики*, издал Ф. Леонтович, т. 2, Варшава, 1897, № 589 (1501 06 23).

<sup>38</sup> *KDKDW*, nr 174 (1443 m.), 187 (1447 m.), 196 (1449 m.), 203 (1451 m.; falsifikatas), 207 (1451 m.), 212 (1452 m.), 273 (1471 m.), 291 (1475 m.), 340 (1484 m.), 343 (1485 m.), 358 (1487 m.), 363 (1489 m.), 364 (1489 m.), 369 (1491 m.), 433 (1495 m.), 441 (1496 m.), 452 (1498 m.).

pavyzdį. 1412 m. falsifikatas išliko tik 4–5 lygmens nuorašo pavidalu, todėl daug kartų jį perrašant gali būti praleistas vienas kitas žodis, pakeista nelotyniškų žodžių forma ir pan. Tai įrodo mūsų parengta nauja 1412 m. falsifikato redakcija. Tai išdėstę, teigiame, kad 1380 m. falsifikato tekstas, išlikęs originalo pavidalu, o nu-sižiūrėtas iš 1412 m. falsifikato, atskleidžia abiemis falsifikatams bendrą visą liudi-ninkų sąrašą. Palyginkime.

1380 m. falsifikatas Bresto augustinams	1412 m. falsifikatas Bresto parapinei bažnyčiai
<...> presentibus nobilibus dominis Oszczykone, Munygalo, Wizdmyno, Monyvydo, Nacz, Czapu-rno curie nostre marschalco, Gjeldagoldo, Olyechno, terrigenis fidelibus nostris dilectis.	<...> praesentibus magnificis Hosticon, Minigal, Vidimino, Monivido, Ducus, Czuparajo curiae nostrae marschalco <...>

Nesunku pastebėti, kad 1380 m. falsifikate minimo istorinio asmens Načkaus Ginvilaičio vardo forma *Nacz* 1412 m. falsifikate daug kartų perrašant mus pasiekė iškreiptu *Ducus* pavidalu, o du paskutiniai vardai *Gjeldagoldo*, *Olyechno* apskritai buvo praleisti. Iš kur perimtas šis liudininkų sąrašas? Atsakymas vienareikšmis – iš 1408 m. Vytauto privilegijos Bresto miestiečiams<sup>39</sup>. Palyginkime.

1380 m. falsifikatas Bresto augustinams	1408 m. privilegija Bresto miestiečiams
<...> presentibus nobilibus dominis Oszczykone, Munygalo, Wizdmyno, Monyvydo, Nacz, Czapu-rno curiae nostre marschalco, Gjeldagoldo, Olyechno, terrigenis fidelibus nostris dilectis.	<...> praesentibus strenuis et nobilibus viris Min-gailone, Vidimino, Monivido, Czupurna, nostro curiae marsalco, Gieldigaldone, Oliechnone, ter-rigenis nostris fidelibus dilectis.

Akivaizdu, kad 1408 m. Vytauto privilegijos Bresto miestiečiams liudininkų są-rašas rengiant 1412 m. falsifikatą buvo papildytas Astiko ir Načkaus vardais. Deja, nepagrįstai. Astiko atvejis įrodytas straipsnio pradžioje. Načkus Ginvilaitis, patiki-muose šaltiniuose pirmą kartą minimas tik Horodlo sutarties aktuose 1413 m., irgi negalėjo būti paminėtas prieš Lietuvos žemės maršalką Čupurną, vieną aukščiausių Vytauto dvaro pareigūnų.

Antra vertus, kyla paprastas klausimas: jei 1412 m. falsifikato parengėjai turėjo po ranka autentišką 1408 m. Vytauto raštą, kam jiems reikėjo „improvizuoti“ ir keisti Vytauto titulaturą, arengą, dataciją, pildyti liudininkų sąrašą? Deja, į šį klausimą atsakyti negalime, visos versijos būtų tik spėlionės.

<sup>39</sup> *Акты Литовско-Русского государства*, издал М. Довнар-Запольский, т. 1, Москва, 1899, № 3; *Vitoldiana*, nr 182. J. Ochmański, remdamasis M. Dvovnar-Zapolskio leidiniu, nurodė senąją šio dokumento paginaciją Lietuvos Metrikos 35 užrašymų knygoje. Šiuo metu tai yra lapai 67v–69.

Kas kanceliarijoje įteisino 1412 m. falsifikatą? Į šį klausimą atsako 1501 m. transumpto pabaiga. Šis žmogus buvo itin mažai žinomas LDK kanceliarijos lotyniškų raštų raštininkas Stanislovas Venetas, pavadavęs 1500 m. su diplomatine misija į Romą išvykusį E. Ciołeką ir sutinkamas tik 1501 m. dokumentuose, nors Aleksandro dvaro aplinkoje minimas nuo 1500 m. spalio 14 d.<sup>40</sup> Apie šį asmenį galima pasakyti tik tiek, kad dokumentuose jis dar minimas kaip Suražo klebonas. 1501 m. lapkričio 3 d. patvirtinės privilegijos Bielsko miestiečiams autentiškumą, jis taip pat paslaptinai visiems laikams išnyko iš akiračio, kaip mįslingai ir atsirado. Jei S. Venetas buvo *homo novus* LDK kanceliarijoje, argi jis, vos sušilęs pėdas, galėjo imtis tokios didelės rizikos asmeniškai falsifikuoti valdovo privilegijas? Jei negalėjo, galbūt jis tik vykdė labiau patyrusių kolegų valią? Šiuos klausimus lengviau iškelti nei tiksliai į juos atsakyti.

Literatūroje žinomi kanceliarijos raštininkų savivaliavimų atvejai Žygimanto I laikais<sup>41</sup>. Mūsų išnagrinėti falsifikatai rodo, kad panašių savivaliavimų buvo jau XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje, tik mes iki šiol mažai ką žinome. Prie pergamento prikabinatas valdovo antspaudas anais laikais buvo kone pagrindinis akto autentiškumo ir teisėtumo įrodymas. Ir 1501, ir 1502 m. transumptai buvo antspauduoti be tuometinio LDK kanclerio Mikalojaus Radvilaičio žinios, nes jis juose neminimas. Taigi valdovo spaudas ir teisė jį panaudoti išnagrinėtų privilegijų atveju neabejotinai buvo kanceliarijos raštininkų rankose, o jie ne visada buvo sąžiningi.

Aleksandro valdymo metai išsiskiria ankstesnių fundacinių privilegijų patvirtinimų katalikų dvasininkijai gausa. Lenkų mokslininkas Krzysztofą Pietkiewiczus rado 19 tokių aktų<sup>42</sup>. (Pridėjus 1502 m. transumptą Bresto augustinams, jų būtų 20). Dauguma šių kanceliarijos patvirtinimų yra vienos ar kitos parapijos realiai valdomo turto formalus įteisinimas, pasitelkus tik Ponų tarybos narių ar vietinių valdovo pareigūnų liudijimus ir autoritetą, jau nekalbant apie ankstesnių dokumentų transumavimą, nes pačias fundacines privilegijas buvo išsaugojusi reta parapija. Akivaizdu, kad Aleksandras buvo labai palankus katalikų dvasininkijos atžvilgiu, ir parapijų klebonai be didesnių vargų pasiekdavo norimą tikslą. Tad labai keista, kodėl Bresto parapiinės bažnyčios klebonas ir augustinai nėjo šiuo įprastu vaisingu keliu, o pasirinko sudėtingą fundacinių privilegijų klastojimo būdą. Kas tai galėjo lemti? Ambi-

<sup>40</sup> K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995, s. 28 (136–137 nuor.); K. Pietkiewicz, *Dwór litewski wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506)*, *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, red. kolegija Z. Kiaupa, A. Mickevičius, J. Sarcevičienė, Vilnius, 1997, p. 89, nuor. 37.

<sup>41</sup> J. Bardach, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 352–362, 365–366.

<sup>42</sup> K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 155. NB. Į šį skaičių, kaip nurodo pats autorius, neįtraukti patvirtinimai atskiroms Vilniaus bažnyčioms.

cijos turėti Vytauto neva autentiškų privilegijų patvirtinimus? Kokie nors praktiniai sumetimai? Keblu tiksliai atsakyti į šiuos klausimus, bet vieną kitą pastebėjimą nurodyti galima.

Ypač įdomi galėtų būti 1380 ir 1412 m. falsifikatuose minimos Bresto miesto mikrotopografijos sinchroninė ir diachroninė patikra remiantis kitais šaltiniais. Deja, dėl itin skurdžių XVI a. pradžios, juoba XV a. šio miesto topografijos duomenų tai padaryti yra kone neįmanoma. 1412 m. dokumente minima rusėnų cerkvė (*synagoga Ruthenica Mikula*). Tai, be abejonės, yra Bresto stačiatikių Šv. Nikolajaus (Nikolos) cerkvė, kituose dokumentuose minima ne nuo XV, o nuo XVI a. pradžios<sup>43</sup>. Sunku pasakyti, ar tai būtų galima vertinti kaip dar vieną šio dokumento falsifikavimo požymių. Šiaip ar taip, vienas dalykas ypač režia akį: abiejose privilegijose regima pastanga už(si)tikrinti kuo didesnę pajamų dalį ne natūra, o grynaisiais pinigais, o tai XV a. pradžioje (apie XIV a. pabaigą nė nekalbant) buvo dar reta ir tik pačioms aukščiausiosioms kė tik pakrikštytos Lietuvos bažnytinėms institucijoms (Vilniaus vyskupui ir kapitulai) teikiama privilegija<sup>44</sup>, kurios parapinės bažnyčios klebonas ir paprastas vienuolynas negalėjo tikėtis. Pirmiausia reikia pasakyti, kad Vytauto parapinių bažnyčių fondacijų autentiškų pilnų tekstų teišliko vienas ar du – 1409 m. gegužės 24 d. Naujųjų Trakų ir 1421 m. rugpjūčio 9 d. Veliuonos parapinėms bažnyčioms<sup>45</sup>. Jose apie parapijų aprūpinimą grynaisiais pinigais apskritai nekalbama, bet dar būtų galima paprieštarauti, kad tiek Naujieji Trakai, tiek Veliuona savo didumu negalėjo lygiuotis į Brestą, kurio parapinės bažnyčios klebonas galėjo turėti išimtinės sąlygas. Ar taip galėjo būti?

Palyginkime didumą, politinę bei ekonominę reikšmę į Brestą labai panašaus Gardino Švč. Mergelės Marijos parapinės bažnyčios aprūpinimą. 1494 m. vasario 28 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras patvirtino Gardino Švč. Mergelės Marijos parapinės bažnyčios valdas, įteisindamas Vytauto ir Kazimiero Jogailaičio suteiktus turtus, nes pačios privilegijos seniai buvo žuvusios<sup>46</sup>. Aleksandro patvirtinime Vytauto ir Kazimiero dovanotos pajamos nėra atskirtos. Nepaisant to, visiškai akivaizdu, kad pajamos grynaisiais pinigais nebuvo numatytos nei Vytauto, nei Kazimiero. Kasmetines dvi kapas grašių iš savo malonės paskyrė tik pats Aleksan-

<sup>43</sup> *Описание рукописного отделения Виленской публичной библиотеки*, т. 3, Вильна, 1898 (priedai), № 5, c. 44–45; *Pergamentų katalogas*, sud. R. Jasas, Vilnius, 1980, Nr. 138 (čia nurodyta tiksliai dokumento data – 1502 09 26).

<sup>44</sup> Takoskyra ryški net naujųjų vyskupų ir kapitulų lygmenyje: 1417 m. įkurtos Medininkų (Žemaitijos) vyskupystės vyskupas Motiejus ir kapitula aprūpinimą grynaisiais pinigais ir natūriniais produktais gavo tik trumpam, jis po 3 metų buvo pakeistas žemės valdomis (*KDKDW*, nr 72, s. 739–740; nr 78a).

<sup>45</sup> Ten pat, Nr. 50, 78b.

<sup>46</sup> Ten pat, Nr. 410.

dras<sup>47</sup>. Toks pat yra ir Vitebsko parapiinės bažnyčios aprūpinimo atvejis<sup>48</sup>. Šie argumentai taip pat bylotų, kokiam laikotarpiui reikia priskirti 1412 m. dokumente pastebimą tendenciją dėl pajamų grynaisiais pinigais, ir tas laikotarpis vėl sutampa ne su XV, o su XVI a. pradžia.

Su XV a. pabaigos – XVI a. pradžios realijomis sietinas ir 1412 m. falsifikate minimas Bresto parapiinės bažnyčios aprūpinimas vienu iš natūrinių produktų. Metus vien paviršinį žvilgsnį į šią privilegiją, matyti, kad joje yra minima XV a. pradžioje kitų steigiamų parapiinių bažnyčių atveju nesutinkamas aprūpinimas druska. Pasitelkus *Vilniaus katedros ir vyskupystės aktų rinkinio* medžiagą, galima teigti, kad parapiinių bažnyčių aprūpinimas viena kita statine druskos prasideda tik nuo XV a. antrosios pusės privačių asmenų dovanojimo aktuose, o pirmoji paties Lietuvos didžiojo kunigaikščio privilegija, kurioje minimas aprūpinimas druska, yra iš 1493 m.<sup>49</sup> Įdomu, kad tai patvirtina ir lingvistiniai dalykai. Mat 1412 m. falsifikate pavartotas duotinos druskos saiko lotyniškas žodis *mille* reikšme *talpa, statinė*, autoritetingiausio ir patikimiausio šios srities žodyno duomenimis, Lenkijos (ir kartu LDK) lotyniškoje raštijoje sutinkamas irgi tik nuo XV a. vidurio (pirmą kartą pavartotas 1454 m.)<sup>50</sup>.

Kitas klausimas, ar parapiinės bažnyčios klebonas ir augustinų prioras galėjo būti tokie įžūlūs, kad į falsifikatuose minimas žemės valdas būtų pretendavę be jokio pagrindo? Tai neatrodo įtikinama. Veikiausiai buvo panašiai, kaip ir kitų parapiinių bažnyčių atveju: fundacinių privilegijų originalai seniai buvo žuvę, o nuorašais nebuvo pasirūpinta, todėl kilus reikalui įrodyti savo teises į turimas valdas, reikėjo kaip nors tai pagrįsti. Vis dėlto reikia pripažinti, kad Bresto dvasininkai susidariusia padėtimi pasinaudojo mitriausiai iš visų savo kolegų: be senųjų valdų patvirtinimo, jie sugebėjo įteisinti net tai, kas jiems parapiinės bažnyčios ir vienuolyno įsteigimo metu net negalėjo priklausyti.

<sup>47</sup> „*Nos eciam eidem ecclesie et rectori successoribusque addimus duas sexagenas grossorum de exactione thabernali ibidem in Grodno singulis annis pro festo sancti Martini a procuratore alias grodnyczy seu exactore pensionis thabernarie quicunque pro tempore extiterit recipiendas*“ (ten pat, p. 474).

<sup>48</sup> Ten pat, Nr. 563.

<sup>49</sup> Ten pat, Nr. 401, p. 462. Tiesa, 1499 m. liepos 22 d. Aleksandras Jogailaitis įteisino Vytauto įsteigtos altarijos Vilniaus katedroje aprūpinimą, kuriame minimos ir dvi statinės druskos, bet paties Vytauto akto autentiškas tekstas neišliko, minėtas aprūpinimas buvo patvirtintas tik apklausus Vilniaus vyskupą Albertą Taborą ir seniausius amžiumi altaristas (ten pat, Nr. 464, p. 544–545). Neturint teksto, sunku patikrinti, ar XV a. pabaigoje įteisintos altarijos pajamos tikrai atitiko Vytauto paskirtą aprūpinimą.

<sup>50</sup> *Słownik Łaciny Średniowiecznej w Polsce*, opr. zespół naukowy pod redakcją M. Plezi, t. 6, z. 3 (47): „*Militia–Moror*“, Wrocław [etc.], 1987, sz. 325–326.

Pavyko apčiuopti keletą gijų, kurios galbūt veda prie konkrečių priežasčių, vertusių Bresto augustinus ir parapinės bažnyčios kleboną griebtis dokumentų falsifikavimo. Išliko 1505 m. kovo 2 d. Aleksandro ir Ponų tarybos teismo sprendimas to paties Bresto augustinų vienuolyno prioro Jono byloje su Bresto pavieta bajoru Pilypu Kostomlockiu dėl Kostomlotų kaimo priklausomybės<sup>51</sup>. Iš jo aiškėja, kad jau ne pirmą kartą sprendžiamame ginče augustinai susidūrė su faktu, kad pusė lano žemės Kostomlotų kaime to paties Vytauto privilegijos galia priklausė atsakovui P. Kostomlockiui. Pastarasis gviešėsi į pusę minėto kaimo ir padarė kriminalinių nusižengimų, todėl valdovo ankstesnio teismo sprendimu buvo nubaustas tam tikromis bausmėmis, už kurias savo noru vienuolyno naudai atsisakė savo teisių į tą pusę lano žemės<sup>52</sup>. Visa tai vyko iki 1505 m. Nežinia kokio autentiškumo Vytauto privilegija rėmėsi P. Kostomlockis, bet tai, kad teismas pripažino jo teises į tą pusę lano žemės, bylotų, kad jis irgi turėjo kažkokį dokumentą, kurio augustinai negalėjo ignoruoti. Ką visa tai turi bendra su 1380 m. falsifikatu? Ogi tai, kad šiame dokumente regime užfiksuotą padėtį, idealiai atliepiančią augustinų bylos su P. Kostomlockiu realijas XVI a. pradžioje:

Item villam Koszthomlothy in rippa penes Bugh cum tribus laneis et medio alias zrzebmy nominibus dictis, primo Wloschowszky, secundo Wloschunowsky, tercio Dreszkowszky et quarto medio Boyarszky, excepto medio, quem dedimus servitrici nostre Anne, cum omni iure et dominio, iudicio et potestate <...> pacifice, libere et quiete inscribimus habendum, tenendum et ad usus proprios convertendum, ut ipsi priori protunc dicto Relinari et suis legitimis successoribus melius et utilius pro ipso claustro videbitur ordinare.

Kaip matyti, čia minima ta pusė lano, neva duota kažkokiai Vytauto tarnaitėi Onai (dar vienas krikščioniškas vardas Vytauto aplinkoje iki jo krikšto!) ir nepriklausanti vienuolynui. Visą šį XIV a. pabaigos kontekste bereikšmį smulkmeniškumą galima suprasti tik turint prieš akis aptartą bylą su P. Kostomlockiu: negalėdami

<sup>51</sup> Išliko šio sprendimo pergamentinis originalas (žr. *Katalog Archiwum Aktów Dawnych miasta Krakowa*, t. 1: *Dyplomy pergaminowe*, pod redakcją S. Krzyżanowskiego, Kraków, 1907, nr 906), bet negalėdami jo pasiekti naudojames nuorašu (*LMAB RS*, f. 43, b. 6162, l. 1–2v).

<sup>52</sup> „<...> *tamen quidem Philippus Kostomlocki, qui in eadem villa duntaxat medietatem lanei etiam ab eodem illustrissimo Vitoldo maioribus suis datam habens sub specie medii lanei medietatem dictae villae Kostomloty nullo iure, sed vi et temerarie occupavit et possedit et possidens eandem medietatem villae multas iniurias dicto conventui fecerat, ita quod procuratorem et reliquos dicti conventus quosdam interfecerit, alios vulneraverit in damnum maximum fratrum dicti conventus, imo etiam in detrimentum sanctissimae religionis Christianae, quae omnia sic fieri dictus prior nobis et iudicio nostro sufficienter declaravit et probavit, ita quod dictus Philippus de his omnibus in iudicio nostro convictus pro poenis, in quas inciderat et quae in eum decretae sunt, et de medietate lanei, quam in dicta villa Kostomloty habebat, coram nobis et iudicio nostro dicto priori et conventui suo cessit et renuntiavit <...>*“ (ten pat, l. 1–1v).

apeiti pastarojo teisių į tą žemės gabalą, augustinai savo falsifikate „pasistengė“ viską suderinti taip, kad atlieptų bylos eigą ir realijas. (Idomu, kad 1412 m. falsifikate kalbant apie Šebrino kaimą regime kitą panašų atvejį: čia norint įrodyti dar „senesni“ šio kaimo dovanojimo Bresto parapinei bažnyčiai pobūdį, minima mitinė Vytauto žmona, kažkokia Oprasja).

Taip pat aiški viena iš galimų priežasčių, vertusių ir parapinės bažnyčios kleboną Joną NN griebtis dokumentų falsifikavimo. 1495 m. liepos 28 d. privilegijoje dėl naujo Bresto miesto vaito, Krokuvos miestiečio Pauliaus iš Opatkowicų, skyrimo Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras aiškiai nurodė jo jurisdikcijos ribas:

Volumus demum, ut eidem advocato omnes prefate civitatis incole iure predicto vocate parere sint astricti, tam videlicet homines episcopi Luczeoriensis quam etiam homines plebani et religiosorum utrorumque tam de nostro ritu quam etiam de Greco seu Ruthenorum [*retinta mano – D. A.*]. Omnes etiam ubicunque a parte et post fluvium Muhavyecz situati seu habitantes et villarum circumadiacencium, ut supra dictum est, volumus, ut iure prefato vocate nulla habita excusacione eidem advocato iure mediante parere in omnibus teneantur.<sup>53</sup>

Taigi Bresto klebono valdiniai, tiek gyvenantys pačiame mieste, tiek aplinkiniuose kaimuose, turi priklausyti vaito jurisdikcijai. O kas parašyta 1412 m. falsifikate? Visiškai priešingai:

Quos hortulanos et tabernatores <...> ab omni iure tam castrensi quam civili Polonico et Ruthenico eos liberos facimus, nisi coram plebano eiusdem ecclesiae de iniuriis querulantibus respondeant.

Įkurdinti daržininkai ir smuklininkai neva turį būti klebono jurisdikcijoje. Nėra jokio pagrindo abejoti 1495 m. privilegijos autentiškumu<sup>54</sup>, todėl šį konfliktą dėl „įtakos zonų“ galima aiškinti tik tuo, kad parapinės bažnyčios klebonas, norėdamas pagrįsti savo pretenzijas ir atsispirti karaliaus privilegija naujam vaitui patvirtintos jurisdikcijos įgyvendinimui, sumanė panašiu dokumentu pagrįsti savo teises.

1495 m. privilegija gali šiek tiek paaiškinti ir tai, kas lėmė, kad ir parapinės bažnyčios, ir augustinų vienuolyno fundaciniai falsifikatai buvo parengti ir įteisinti ne, pavyzdžiui, XV a. paskutinįjį dešimtmetį, ne XVI a. pirmojo dešimtmečio pabaigoje – antrąjį dešimtmetį, o kaip tik pačioje XVI a. pradžioje – 1501–1502 m. 1495 m. privilegijos naracija leidžia daryti prielaidą, kad įtakos galėjo turėti istoriografijoje minimas, bet itin menkai žinomas žydų išvayrmas iš LDK 1495 m.<sup>55</sup> Minėtos privilegijos naracijoje parašyta:

<sup>53</sup> *Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych...*, pod redakcją M. Krupowicza, Wilno, 1858, nr 23, s. 27.

<sup>54</sup> Privilegijos originalas dabar saugomas LMAB RS, f. 1–29 (žr. *Pergamentų katalogas*, Nr. 115).

<sup>55</sup> K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 161–165.

<...> Quomodo incremento Reipublice assidue intenti, dum per civitates nostras quosdam advenae nonnulli habitare voluissent, in bonis videlicet, que primis temporibus perfidi possederant Iudei, precipue tamen id in civitate nostra Brzeszczyensi ex fide dignis intelleximus ab eisdem advenis quamplurimis impetratum, quibus tandem in prefata bona omnimodam se locandi dedimus ac concessimus libertatem<sup>56</sup>.

Breste buvo įsikūrusi viena didžiausių visoje LDK žydų bendruomenių. Yra žinoma, kad išvytų Bresto žydų turtas buvo atiduodamas kitiems<sup>57</sup>. Be to, ir ką tik cituoti žodžiai byloja, kad į Bresto žydų valdas kėlėsi nauji atvykėliai. Susidaręs „turtinis vakuumas“ daug kam buvo naudingas. Nors tiesioginių įrodymų nėra, gali būti, kad ir paparinės bažnyčios klebonui, ir augustinų priorui Breste susiklosčiusi situacija taip pat kažkuo buvo pravarti, todėl jie skubėjo ja pasinaudoti. Verta atkreipti dėmesį į abiejuose falsifikatuose Vytauto paskirtas neva net 4 kapas Prahos grašių iš Bresto muitinės. Jau aptartas Gardino Švč. Mergelės Marijos paparinės bažnyčios aprūpinimas patvirtina, kad pastaroji bažnyčia negavo jokių pajamų gryniaisiais pinigais iš tenykštės muitinės nei Vytauto, nei Kazimiero, nei paties Aleksandro valdymo laikais. Gerai žinoma, kad LDK muitai XV a. pabaigoje dažniausiai buvo nuomojami žydams. 1495 m. pastaruosius išvarius iš LDK, Bresto muitų nuomotojai nuolat keitėsi<sup>58</sup>. Visai įmanoma, kad paparinės bažnyčios klebonas ir augustinai nutarė, pasinaudodami šia situacija, pagausinti savo pajamas tenykštės muitinės sąskaita. Kad taip galėjo būti, liudija dar ir tai, kad Kazimiero valdymo pabaigos piniginių ir daiktinių išmokų įvairiems asmenims rejestruose, kuriuose nuolat mirga Bresto muitinė, neužfiksuota nė vieno atvejo, kad Bresto dvasininkams būtų buvę skirta grynųjų pinigų<sup>59</sup>. 1503 m. pradžioje Aleksandras leido žydams grįžti į savo ankstesnes gyvenamasias vietas LDK miestuose. Yra žinomas 1503 m. kovo 22 d. Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštas šiuo reikalu Gardino žydams<sup>60</sup>. Manoma, kad panašus dokumentas buvo išduotas ir Bresto žydų bendruomenei, bet jo visas tekstas neišliko<sup>61</sup>. Taigi po 1502 m., bent jau Breste pasikeitusios situacijos požiūriu, falsifikatų įteisinimas buvo gerokai keblesnis.

Lieka trumpai aptarti paskutinį šių falsifikatų aspektą, būtent kokie buvo jų padariniai Bresto dvasininkų tolesnei egzistencijai teisiniu požiūriu. Iš karto galima

<sup>56</sup> *Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych...*, nr 23, s. 26–27.

<sup>57</sup> *Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России*, собрал и издал С. А. Бершадский, т. 1: *Документы и регесты к истории Литовских евреев (1388–1550)*, С.-Петербург, 1882, № 33–35.

<sup>58</sup> K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 192.

<sup>59</sup> *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašimų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004, Nr. 1.1–1.9, 13.1–13.3, 16.3–16.12, 18.1–18.4, 23.1–23.18.

<sup>60</sup> *Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России*, т. 1, № 39.

<sup>61</sup> K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 164.



teigti, kad ir parapinės bažnyčios klebono, ir augustinų vienuolyno prioro įteisinti falsifikatai tapo tvirtu pagrindu dažnose teisminėse bylose su įvairiais asmenimis dėl įvairių skriaudų ir ginčų. Tai ypač akivaizdu pirmiausia kalbant apie augustinus. Pirmą kartą 1380 m. falsifikatas, kaip juridinis pagrindas, buvo panaudotas jau 1505 m. aptartoje byloje su Bresto pavieto bajoru P. Kostomlockiu. Antras ankstyviausias mums žinomas atvejis, kai šis falsifikatas buvo pasitelktas į pagalbą, yra 1511 m. to paties prioro Jono byla su valdovo maršalku Aleksandru Chodkevičiumi dėl bažnytinės dešimtinės iš Trostenicos kaimo<sup>62</sup>. Nors A. Chodkevičius teisinosi neduodąs dešimtinės todėl, kad jos niekada nedavę keletą dešimtmečių Trostenicą valdė jo protėviai, bet valdovo teismas, nors ir pripažindamas valdovo maršalko nekaltumą, priėmė sprendimą, kad negalima pažeisti anksčiau duotų privilegijų ir A. Chodkevičiui privalu mokėti dešimtinę. Ypač įdomūs šio teismo sprendimo žodžiai, kad prioras pateikė teismui „didžiojo kunigaikščio Vytauto ir Žygimanto, mūsų tėvo ir brolio, jų malonybių karalių, privilegijas“. 1502 m. transumptas čia įvardijamas kaip Vytauto ir Aleksandro „privilegijos“, o apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero Jogailaičio privilegijas Bresto augustinų vienuolynui nėra jokių nė menkiausių žinių<sup>63</sup>. Todėl galimos dvi šios frazės interpretacijos: arba tai yra tik tušti žodžiai, pridėti teismo sprendimą formulavusio raštininko, arba augustinų prioras Jonas iki 1511 m. sugebėjo „išsirūpinti“ dar keletą falsifikatų. Pasisakytume už pirmąją interpretaciją. Bresto augustinų ginčus dėl žemės valdų ir pajamų natūra bei pinigais XVI a. vėlesniais dešimtmečiais puikiai iliustruoja minėta paties vienuolyno dokumentų registrų knyga. R. Ragauskienės rasta vertinga žinia apie Bresto parapinės bažnyčios klebonų bylinėjimąsi dėl Šebrino kaimo yra iš kiek vėlesnio laikotarpio. Vis dėlto ir ji akivaizdžiai rodo, kad 1501 m. transumptas, įteisinęs 1412 m. falsifikatą, tapo pagrindu teismų sprendimams, tik pastarieji negali būti pateikiami kaip argumentas už (arba prieš) 1412 m. akto autentiškumą.

P a b a i g o j e k e l e t a s t r u m p ų i š v a d ų.

1. 1380 ir 1412 m. Vytauto privilegijos Bresto dvasininkams yra XVI a. pradžios kanceliariniai falsifikatai, įteisinti 1501–1502 m.
2. Jų užsakovai buvo Bresto parapinės bažnyčios klebonas Jonas NN ir augustinų vienuolyno prioras Jonas NN, o parengėjai – LDK kanceliarijos pareigūnai.

<sup>62</sup> *Литовская Метрика. Том первый*, под ред. А. Гильтебрандта, *Русская историческая библиотека*, т. 20, Петербург, 1903, ч. 758–759, № 147.

<sup>63</sup> Ypač reikšminga, kad jokių Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero Jogailaičio privilegijų pėdsakų Bresto augustinų vienuolyno ūkinio ir juridinio pobūdžio dokumentų registrų knygoje nėra (*VUB RS*, f. 4, b. 19 110 (A-362)), joje minimas ankstyviausias dokumentas yra 1502 m. transumptas. Jame, kaip matyti, nėra nė mažiausios užuominos apie kitų Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijas vienuolynui.

3. Pagrindinė priežastis, vertusi Bresto dvasininkus griebtis fundacinių aktų falsifikavimu, buvo praktinis poreikis turėti dokumentus, įrodančius turimų valdų teisėtumą, ir noras padidinti savo pajamas tuo metu, kai po žydu išvarymo iš LDK (1495 m.) Breste susidarė palanki dirva įvairiems neteisėtiems veiksams.
4. 1380 ir 1412 m. falsifikuose minimomis neva XIV a. pabaigos – XV a. pradžios realijomis (asmenys, mikrotopografija ir pan.) galima pasikliauti tik tuo atveju, jei jos būtų patvirtintos kitų autentiškų šaltinių.
5. Pagal šiuos falsifikatus nustatyta literatūroje paplitusi ir papapinės bažnyčios, ir augustinų vienuolyno įsteigimo data yra nepagrįsta ir lieka neaiški.

## Priedai

### 1

*Vilnius, 1501 07 07*

*LDK kanceliarija Bresto parapiinės bažnyčios klebono Jono prašymu transumuoja ir patvirtina tariamą 1412 08 12 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Bresto parapiinės bažnyčios naujos fundacijos privilegiją.*

**Originalas:** nėra.

**Kopija:** 1593 05 31 Žygmanto III ir 1679 03 10 Jono Sobieskio transumptai, išlikę 1704 05 31 originaliame išrašė iš Lucko vyskupystės konsistorijos knygų. Originalus išrašas buvo T. Narbuto nuosavybė, dabar jo likimas nežinomas.

**Skelbta:** 1. T. Narbut, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6, Wilno, 1839, priedas nr. 4, p. 33–36 (iš K). 2. Vitoldiana. *Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, zebrať ir wydať J. Ochmański, Warszawa-Poznań, 1986, nr. 214, s. 195–196 (iš T. Narbuto knygos; tik Vytauto aktas).

**Literatūra:** R. Ragauskienė, *Tegyvuoja Teodoras Narbutas ir tepralaimi Ignas Jonynas? Vienos Lietuvos Metrikos žinutės apie Vytauto Didžiojo šeimyną interpretacija*, *Naujasis Židinys–Aidai*, 2002, Nr. 7–8, p. 403–411 (čia nurodyta ankstesnė literatūra).

**Pastaba:** Teksto pagrindu imamas T. Narbuto paskelbtas variantas, tik ištaisomos akivaizdžios klaidos ir korektūriniai apsirikimai.

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis, amen. Omnia, quae inter mortales aguntur, negotia sub tempore edax vetustas absumeret et in oblivionem deduceret, proinde regum et principum alta consilia invenerunt huiusmodi actus et negotia, ne successu temporis evanescent, literis et testium fideli annotatione perhennare. Proinde ad perpetuam rei memoriam nos, Alexander Dei gratia magnus dux Lithuaniae necnon terrarum Samogitiae, Russiae, Kijoviae etc. dominus et haeres, significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis, quomodo ad praesentiam nostram

veniens honorabilis Ioannes plebanus de Brzescie obtulit literas nostras confirmationis privilegii dotationis ecclesiae Brestensis tituli Sanctae Crucis et Assumptionis Beatae Virginis Mariae, violatas tamen et cum abruptis sigillis nostris per manus hostium tempore incursionis et vastationis Tartarorum eiusdem civitatis Brzescie, unde nobis expressus plebanus supplicavit, ut sibi easdem literas innovaremus et approbaremus nostris sigillis. Nos petitionibus eius annuendo literas eiusmodi transumi de verbo ad verbum iussimus, quarum tenor sequitur in haec verba.

In nomine Domini, amen. Quoniam humana memoria aeternitati non commensuratur, expedit, ut ea, quae in humanis sunt negotiis, ad perpetuitatis ratitudinem proborum testimonio sigillorumque munimentis roborentur. Proinde nos, Alexander alias Vitoldus Dei gratia magnus dux Lithuaniae, Samogitiae, Russiae, Kijoviae etc. dominus et haeres, significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis et singulis tam praesentibus quam futuris notitiam praesentium habituris, quod volentes laudem Omnipotentis Dei Matrisque Eius gloriosissimae Virginis Mariae Assumptionis et Sanctae Crucis ampliare necnon speciali privilegio dotare mente sana et bona deliberatione in salutem et in salubre remedium animae nostrae nostrorumque successorum legitimorum ecclesiam parochialem in civitate Ducatus nostri dicta Brzeście et hoc ad petitam instantiam, quam nobis exhibuit honorabilis Andreas capelanus noster, eiusdem ecclesiae pastor et rector, de novo fundamus, dotamus et erigimus. In primis locum pro caemeterio et oraculo et domo plebanali et ministrorum ecclesiae incipiendo a gradu et ponte, qui vadit de circulo per fluvium Muchawiec ex una parte et usque ad viam, quae etiam vadit ad Muchawiec ex civitate penes synagogam Ruthenicam Mikula, parte ex altera cum duabus tabernis inibidem penes caemiterium dictae ecclesiae nuncupatis Jabłońskie. Damus inscribimusque ad praefatam ecclesiam quandam planiciem cum rubetis nondum effoscatam [in] prefato nostro oppido Brześć et hoc incipiendo a fovea dicta Uchrenska usque ad foveam dictam Moszczawka ad locandum hortulanos in suburbanos quadraginta, vel quantum potuerit, et cum duabus etiam tabernis liberis, qui hortulani et tabernatores plebano eiusdem ecclesiae de praefatis hortis per duodecem grossos latos et de tabernis per unam sexagenam latorum grossorum annis continuis et perpetuis solvere tenebuntur. Quos hortulanos et tabernatores absolvimus et eximimus ab omnibus [nostris] et nostrorum successorum legitimorum servitiis, exactionibus, podvodorum dationibus super nos et nostros successores concernentibus, et presertim ab omni solutione tabernali alias copij, necnon ab omni iure tam castrensi quam civili Polonico et Ruthenico eos liberos facimus, nisi coram plebano eiusdem ecclesiae de iniuriis querulantibus respondeant. Villam vero Szebryn et Tolmowo Roszczyce cum boreis et rubetis ex una parte Muchawiec et molendinam in dicto fluvio Muchawiec Zarzecze cum fluvio Ryta, in quo fluvio piscinam et molendinam constituere poterint cmetonesque ibidem locare, fodere et ad meliorem

usum convertere, quam quidem villam illustrissima domina Oprassia uxor nostra charissima nostro cum consensu pie et perpetue ad praefatam ecclesiam in Brześć cum omnibus censibus, proventibus, dationibus, mellifitiis et se/mi/nationibus, pratis, gais, sylvis, boris nihil pro [se] reservando et hoc incipiendo a villa Bolkowo, ubi prata alias ostrowy et stagna in fluvio Muchawiec spectant ad villam dictam Szebryń, prout sola haereditarie ex antiquo tenuit usque ad villam Radvanicze, dedit, contulit et inscripsit. Concedimus etiam ad praefatam ecclesiam quatuor sexagenas latorum grossorum circa theloneatores nostros Brestenses et quatuor lapides caerae una cum quatuor millibus salis alias polpistei circa claviatores nostros nostrorumque successorum castri Brestensis perpetuo dandos et solvendos duosque piscatores in fluvio Bug et Muchawiec libere pro mensa plebanali pisces prendere necnon decimas in omnibus praediis nostris ad castrum nostrum Brestense et Kamieniec spectantibus omnium frugum et frumentorum pro praefata ecclesia in Brześć damus et perpetuo inscribimus. Datum in Troki feria sexta ante Assumptionis Beatae Virginis Mariae anno Domini millesimo quadringentesimo duodecimo, praesentibus magnificis Hosticon, Minigal, Vidimino, Monivido, Duczus, Cziparajo curiae nostrae marschalco, et sigillum nostrum praesentibus est subappensum.

In quorum omnium et singulorum fidem et robur perpetuum praesentibus sigillum nostrum est subappensum. Actum et datum Vilnae feria quarta post festum Visitationis gloriosissimae Virginis Mariae anno Domini millesimo quingentesimo primo, praesentibus ibidem magnificis, generosis et nobilibus Alexandro Jurgiwicz castellano Vilnensi et capitaneo Grodnensi, Ioanne de Zabrzecie palatino Trocensi et marschalco Magni Ducatus Lithuaniae, Stanislao Janowicz castellano Trocensi et capitaneo Samogitiensi, Georgio Paczowicz, Nikolao Mikołajewicz subpincerna Magni Ducatus Lithuaniae et capitaneo Bielcensi, Michaele duce Hliński marschalco curiae nostrae, Alberto Gastoltowicz, Stanislao Zabrzeziński capitaneo Bracł[aviensi], Petro Olechnowicz magistro coquinae et Nicolao Gviczolowicz magistro coquinae dominae nostrae et Fethkone Chrzepowicz vicethesaurario, Albertho Narbutowicz et aliis quam pluri/mi/s fidedignis. Per manus honorabilis Stanislai Venety notarii Ducatus, qui praesentia habuit in commissis.

## 2

*Kamenecas, 1502 06 24*

*LDK kanceliarija Bresto augustinų vienuolyno prioro Jono prašymu transumuoja ir patvirtina tariamą 1380 01 26 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto Bresto augustinų vienuolyno fundacijos privilegiją.*

**Originalas:** LNMMB RKRS, f. 101–19. Gerai išdirbtas minkštas pergamentas. Dydis 474\*385+115 mm. Pergamentas prastos būklės, per senuosius sulenkimus suplyšęs, kai kur

smarkiai, keliose vietose pragrauztas rūdžių. Teksto plotas nuo drėgmės papilkėjęs, tekstas sunkiai skaitomas, ypač palei kairiąją paraštę. 1999 m. restauruojant (restauravo LNMMB Dokumentų konservavimo ir restauravimo centro darbuotoja D. Veselauskienė) skylės užlopytos, senieji sulenkimai išlyginti. Prie pergamento prikabinatas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro mažasis antspaudas apsauginiame kiaute (žr. M. G u m o w s k i, *Pieczczęcie królów polskich, Warszawa, 1920, s. 23, nr 40*). Antspaudas geros būklės. Kairiojoje paraštyje XVIII a. pabaigos įrašas: Roku 1780 miesiāca marca 14 dnia w sądach grodzkich województwa brzeskiego stanowszy osobiście przewielebny w Bogu jm. ks. Bałtazar Pęcicki przeor konwentu augustyniańskiego brzeskiego ten przywilej ad acta podał. [Parašai] Jacek Lanckoroński Paszkowski wicestarosta i koniuszy województwa brzeskiego; Ignacy Laskowski sędzia grodzki i czesznik województwa brzeskiego; Jan Włodek pisarz grodzki województwa brzeskiego. Dorsalinėje pusėje yra įrašų ir signatūrų. Įrašai: Confirmatio Alexandri regis data super privilegium Alexandri Witholdi ducis Lithuaniae, qui fundavit monasterium nostrum cum aliis bonis in Brzescie; A[nn]o 1502; Privilegium Brzesten [itoliau neįskaitoma]; 1502 roku. Kai kurie kiti įrašai neįskaitomi. Signatūros: Litera B [taisyta iš senesnės A] N Imo [taisyta iš senesnės 2do].

**Kopijos:** 1. 1579 05 12 Stepono Batoro transumptas (žr.). 2. VUB RS, f. 4, b. A-362, l. 3–4, senosios paginacijos l. 1–2. Tai yra šios privilegijos kopija Bresto augustinų vienuolyno aktų ir ūkinių dokumentų registrų knygoje (XVII a. pabaiga – XVIII a. pradžia). 3. NGAB, f. 1705, ap. 1, b. 66, l. 1225–1230v. Tai yra šios privilegijos kopija Bresto pavieto pilies teismo 1780 m. knygoje (žr. originalą).

**Skelbta:** 1. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos. Parodos katalogas, sudarė J. Steponaitienė, Vilnius, 1998, p. 23 (iš K 1; sumažinta nuotrauka).

**Literatūra:** Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430, zebraut ir wydāt J. Ochmański, Warszawa-Poznań, 1986, nr. 41–42 (čia nurodyta ankstesnė literatūra).

**Pastaba:** Dėl prastos originalo būklės kai kurios neįskaitomos ar dingusios vietos perskaitytos pasitelkus K 1 tekstą.

In nomine Domini, amen. ||N||e error oblivionis gestis sub tempore versantibus pariat detrimentum, convenit, ut actus hominum literarum et testium fidedignorum annotatione ad posteritatis noticiam deducantur aut interdum ob scripture vetustatem renoventur. Ad perpetuam proinde rei memoriam nos, Alexander Dei gracia rex Polonie necnon terrarum Sandomirie, Siradie, Lancicie, Cuyavie, magnus dux Lithuanie, Russie Prussieque ac Culmensis, Elbingensis et Pomeranie etc. dominus et heres, significamus tenore presencium, quibus expedit, universis presentibus et futuris horum noticiam habituris, quomodo veniens ad nostri presenciam religiosus pater Iohannes ordinis heremitarum Sancti Augustini conventus Brestensis prior obtulit nobis privilegium locacionis et dotacionis monasterii eiusdem Brestensis per Tartaros lesum et sigillo violato confractum supplicans, quamvis illud literis nostris approbare et confirmare dignaremur. Nos itaque petitionem suam licitam considerantes confirmationem ipsam duximus concedendam, cuius quidem privilegii tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis.

In nomine Sancte Trinitatis et Individue Unitatis, amen. Quoniam humana memoria eternitati non commensuratur, expedit igitur, ut ea, que in humanis negociis sunt, ad perpetuitatis ratitudinem proborum testimonio sigillorumque munimentis roborentur. Proinde nos, Alexander alias Vitholdus Dei gracia dux magnus Lithuanie, Russie etc., significamus tenore presencium, quibus expedit, universis et singulis presentibus et futuris presencium noticiam habituris, quod volentes laudem Dei Omnipotentis atque gloriose Virginis et Sanctorum Eius ampliare mente sana et bona deliberacione in salutem et salubre remedium anime nostre nostrorumque legitimorum successorum ecclesiam in civitate nostra Bresth ad laudem et gloriam Dei Omnipotentis Eiusque gloriose Genitricis ac omnium Sanctorum necnon Sancte Trinitatis patronique in eadem specialiter deputati ex novo statuimus et fundamus pro claustro fratribus ordinis fratrum heremitarum Sancti Augustini de Kazimiria Craccoviensi, cui itaque ecclesie damus, assignamus, incorporamus et inscribimus bona infrascripta. Primo terram in Brzesth pro statuenda ecclesia ad habitacionem fratrum a sepultura Iudaica alias kopyszcze usque ad Urzymkam fluvium in longitudine, a via vero civitatis currente post Urzymkam usque ad Muchaviecz fluvium in latitudine. Item stagnum in Muchaviecz fluvio eidem terre ex opposito propinquum damus pro refeccione fratrum. Item villam Koszthomlothy in rippa penes Bugh cum tribus laneis et medio alias zrzebmy nominibus dictis, primo Wloschowszky, secundo Wloschunowsky, tercio Dreszkowszky et quarto medio Boyarszky, excepto medio, quem dedimus servitrici nostre Anne, cum omni iure et dominio, iudicio et potestate, cum omnibus agris cultis et colendis inventis et inveniendis, campis, aggellis, arvis, silvis, et specialiter silvam post Bugh cum omnibus fructibus in eadem silva continentibus una cum stagnis, in quam nullus se intromittere debet, cum nemoribus, sareptis, rubetis, borris, mellificiis, venacionibus, aucupacionibus, pratis inventis et inveniendis, pascuis, piscinis, stagnis penes fluvium Bukh decurrentibus, ortis inventis et inveniendis, lacubus, paludibus, vallibus, collibus, montibus, aquis, fluminibus, riwis et eorum decursibus, molendinis factis et faciendis tam aquatilibus quam ventilibus, cum omnibus et singulis usibus, fructibus, utilitatibus, censibus, proventibus, contribucionibus, redditibus, honoracionibus, donacionibus et omnibus laboribus pacifice, libere et quiete inscribimus habendum, tenendum et ad usus proprios convertendum, ut ipsi priori protunc dicto Relinari et suis legitimis successoribus melius et utilius pro ipso claustro videbitur ordinare. Item damus et incorporamus duas thabernas in subsidium patribus dictis in Bresth. Item damus et incorporamus quatuor sexagenas latorum grossorum de theloneo hic in Bresth perpetue et in ewm. Item damus, incorporamus et inscribimus duos lapides cere pro luminibus faciendis de nostro celario castrensi supradicte ecclesie et quatuor milia salis perpetue et in ewm. Item damus, assignamus,

incorporamus et inscribimus duas decimas de curiis nostris omnis grani tam annone quam bladi post araturas nostras, unam in Trzenycza et alteram Byczyml, perpetuis temporibus et in ewm. Item prefatus prior et sui successores una cum fratribus pro nobis et nostris legitimis successoribus temporibus eviternis Deum tenebuntur exorare. In cuius rei testimonium presentes iussimus nostri sigilli appensione roborare. Actum et datum in Nova Troky feria quinta proxima post Conversionis Sancti Pauli Apostoli gloriosi anno Domini millesimo tricentesimo octuagesimo, presentibus nobiles dominis Oszczykone, Munygallo, Wizdmyno, Monyvydo, Nacz, Czapurno curie nostre marschalco, Gjeldagoldo, Olyechno, terrigenis fidelibus nostris dilectis.

Quod quidem privilegium quamvis, prout premissum est, per Tartaros extitit violatum, quia tamen nobis et certis consiliariis nostris antea in sua integritate cognitum fuerat, illud per presentes literas nostras confirmamus, roboramus et perpetuitatis firmitudine innovamus, decernentes iuxta sui continenciam in omnibus inviolabiliter observandum. In cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est subappensum. Actum et datum in Camyenyecz feria sexta ipso die Sancti Iohannis Baptiste, presentibus ibidem preclaris, magnificis et generosis [Sienemone Iruzowicz] duce Olschanensi Lucensi et Camyenyeczensi capitaneo, Michaelle duce Chlynensi tenentario in Merez et curie nostre marschalco, Nicolao Radziwilowicz Brestensi, Magni Ducatus Lithuanie subpincerna, Alberto Ianovicz Cawnensi et regionalis maiestatis magistro curie, Alberto Kuczykovicz in Volkovyszky, Georgio Ilinicz in Lyda tenentariis et marschalco nostris. Per manus venerabilis Erasmi Vitellii prepositi Vlnensis, regie maiestatis secretarii, qui presencia habuit in commissis, anno Domini millesimo quingentesimo secundo, regni nostri primo.

### 3

Vilnius, 1579 05 12

*LDK kancelarija Bresto augustinų vienuolyno prioro Stanislovo Jądrowskio prašymu transumuoja ir patvirtina 1502 06 24 Aleksandro privilegiją.*

**Originalas:** LNMMB RKRS, f. 101–35. Gerai išdirbtas minkštas pergamentas. Dydis 663\*287+94 mm. Pergamentas buvo perlenktas išilgai ir 5 kartus sulankstytas skersai, 1997 m. restauruojant (restauravo LNMMB Dokumentų konservavimo ir restauravimo skyriaus darbuotoja S. Sprindienė) išlygintas. Dokumentas gana geros būklės, raštas ryškus, tik sulenkimų vietose išblukęs. Prie pergamento prikabinas Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stepono Batoro mažasis antspaudas apsauginiame kiaute (žr. M. G u m o w s k i, *Pieczęcie królów polskich*, Warszawa, 1920, s. 36–37, nr 40). Antspaudas išlikęs blogai. Ant užlenkimo, kairėje pusėje, XVIII a. pabaigos įrašas: Roku 1781 miesiāca marca 26 dnia w sądach grodzkich województwa brzeskiego stanąwszy osobiście jm. ks. Baltazar Pęcicki przeor augustyniański konwentu brzeskiego ten przywilej funduszowy confirma-

tionis ad acta podał. [*Parašai*] Jacek Lanckoroński Paszkowski podstoli i wicestarosta województwa brzeskiego; Stanisław na Bielsku Bielski sędzia grodzki województwa brzeskiego; Ignacy Laskowski sędzia grodzki i czesznik województwa brzeskiego; Ignacy Korczak Hruszewski sędzia grodzki województwa brzeskiego; Jan Włodek pisarz grodzki województwa brzeskiego. Concordatum cum actis. Ignacy Szczepanowski rotmistrz i regent grodzki województwa brzeskiego. *Dorsalinėje pusėje yra įrašų ir signatūrų. Įrašai: Privilegium conventus Brestensis; Roku 1579° 12 maii die; Privilegium Vitoldi foundationis et dotationis decimae in Zoscienica 1502; Confirmatio privilegii Alexandri regis facta per Stephanum regem; Confirmatio erectionis ac foundationis Vitoldi conventus nostri Brestensis per serenissimum Stephanum regem Poloniae 1579 anno die 12 maii; Productum in loco differentiarum termini, a quo supra fluvium Buhum die 13 iulii 1639. Ita est. Waler[ianus] Radzynski notarius et commissarius mp. Kai kurie kiti įrašai neįskaitomi. Signatūros: Litera A No 2do. Kai kurios signatūros neįskaitomos.*

**Kopijos:** 1. RGADA, f. 389, d. 1–2 (*Lietuvos Metrika, atitinkamas mikrofilmas LVIA*), b. 64, l. 103–105v. *Tai yra šios privilegijos kopija Lietuvos Metrikos Stepono Batoro valdymo laikų knygoje. Antraštė: Potwierdzenie przywileju nadania i fundacyjej konwentu albo klasztoru fratrum ordinis haeremitarum Sancti Augustini w Brześciu przez ks. Alexandra alias Witolta uczynionego.* 2. 1637 02 27 *Vladislovo IV transumptas (žr. K 3).* 3. 1649 05 05 *Jono Kazimiero transumptas (LNMMB RKRS, f. 101–69; originalas).* 4. NGAB, f. 1705, ap. 1, b. 67, l. 289–295. *Tai yra šios privilegijos kopija Bresto pavieta pilies teismo 1781 m. knygoje (žr. originalą).*

**Skelbta:** 1. *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos. Parodos katalogas, sudarė J. Steponaitienė, Vilnius, 1998, p. 23 (iš originalo; sumažinta nuotrauka).*

Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samagitia Livoniaeque etc. etc., princeps Transylvaniae etc. Significamus praesentibus litteris nostris, quorum interest, universis et singulis harum noticiam habituris exhibuisse coram nobis religiosum patrem Stanislaum Iądrowski ordinis heremitarum Sancti Augustini conventus Brzestensis prior[em] suo et totius conventus nomine privilegium seu diploma confirmationis, locationis et dotationis eiusdem conventus a serenissimo olim rege Alexandro datum et concessum, quod vidimus salvum et integrum nec ulli suspicionis vitio obnoxium, sigillo etiam Magni Ducatus Lithuaniae consignatum, quod diploma petente eodem religioso patre priore confirmare et approbare volentes praesentibus inscribi iussimus, cuius tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis.

*Toliau įrašyta 1502 06 24 Aleksandro privilegija.*

Nos itaque, Stephanus Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samagitia Livoniaeque etc., princeps Transylvaniae etc., petitionibus praedicti patris prioris clementer annuentes privilegium hoc eorum in omnibus punctis, clausulis et conditionibus, in quantum iuri communi non fuerint contraria et quarum in usu hactenus fuerunt, duximus confirmandum, prout praesentibus litteris nostris approbamus, confirmamus et ratificamus. Harum testimonio



litterarum, quibus in fidem evidentiore ac robur perpetuum manu nostra subscripsimus et sigillum nostrum appendi iussimus. Datum Vilnae die XII mensis maii anno Domini M.º LXX.º IX.º, regni vero nostri anno tertio.

Stephanus rex subscripsit

### **Priede vartojamos santrumpos**

LNMMB RKRS	Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius
LVIA	Lietuvos valstybės istorijos archyvas
NGAB	Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі
RGADA	Российский государственный архив древних актов
VUB RS	Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

## **GENESIS OF THE 1380 AND 1412 FALSIFICATIONS OF VYTAUTAS TO THE CLERGY OF BREST**

### **Summary**

DARIUS A N T A N A V I Č I U S

The purpose of this article is to discuss the origin of the falsifications of 1380 and 1412 of Grand Duke Vytautas of Lithuania to the clergy of Brest, namely: who ordered and prepared them, when, how, and what was the incentive to prepare them? The texts of the examined falsifications are published in the appendices to the article. It has been established that the persons who ordered both the falsifications being examined were Parson Joans NN of the Brest Parish church and Prior Joan NN of the Augustine Monastery. It has also been established that the text of the 1412 falsification was used as a model to create the 1380 falsification.

In searching for those who prepared the 1380 and 1412 falsifications, it was established that they were edited at the very beginning of the sixteenth century in the GDL Chancellery. It was proven that an almost unknown GDL Chancellery clerk, Stanislovas Venetas, registered the 1412 falsification in 1501 but it is possible that he did this with the knowledge of the other employees of the Chancellery. It was proven that GDL Chancellery employee, Erazm Ciołek (1474–1522), later Bishop of Płock, who was one of the most well known personalities of the Polish renaissance of the beginning of the sixteenth century, registered the 1380 falsification in 1502.

It is difficult to precisely establish the reasons for the appearance of both falsifications. In searching for these, several strands were found, which lead to the thought that both falsifications

were prepared in order to defend the property interests of the clergy of Brest, for which a danger had arisen after the loss of the foundation privileges and the absence of any written copies of them. It was established that some places of the text of the 1380 falsification ideally echo the realia of the legal dispute that arose at the beginning of the sixteenth century between the Augustinians of Brest and Philippe Kostomlocki, a local nobleman of Brest. A conflict between Brest City *Voigt* Paul from Opatkowic and Parson Joan NN of the Brest Parish church concerning the jurisdiction of the residents of Brest was also revealed. The hypothesis is raised in the article that the appearance of both falsifications could have been influenced by the expulsion of the Jewish community in 1495 from the territory of the GDL and the establishment of one of the biggest Jewish Kahals in Brest. It is known that the property of the expelled Jews of Brest was given to others. The 'property vacuum' created was useful for many people. It is possible that the situation that had arisen in Brest was also useful to both the parson of the parish church and the Augustine prior; therefore they rushed to take advantage of it in order to increase their income at the expense of the local customs house, which the Jews used to lease at the end of the fifteenth century.

The following conclusions are reached at the end of the article: 1) the privileges of 1380 and 1412 of Vytautas to the clergy of Brest are Chancellery falsifications from the beginning of the sixteenth century, which were registered in 1501–1502; 2) they were ordered by Parson Jonas NN of the Brest Parish church and Prior Joans NN of the Augustine monastery and prepared by officials of the GDL Chancellery; 3) the main reason that forced the clergy of Brest to resort to the falsification of foundation acts was the practical need to have documents proving the legality of the holdings they possessed and a desire to increase their income after the expulsion of the Jews from the GDL (in 1495) created fertile soil in Brest for various illegal actions; 4) the realia (persons, microtopography, etc) mentioned in the falsifications of 1380 and 1412 as if from the end of the fourteenth century to the beginning of the fifteenth century can be trusted only if they are confirmed by other authentic sources; and 5) the date based on these falsifications for the foundation of the parish church and Augustine monastery, which is widespread in literature, is unfounded and remains unclear.

Gauta 2003 m. balandžio mėn.

Darius Antanavičius (g. 1969 m.). Humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus archeografijos specialistas. Tyrimų kryptys – Lietuvos Metrika, LDK istoriografijos paminklai, archyvistika.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, 01108 Vilnius.